

UNIVERZITA KONŠTANTÍNA FILOZOFA V NITRE

FILOZOFICKÁ FAKULTA

KATEDRA HISTÓRIE

DIPLOMOVÁ PRÁCA

Nitra 2010

Bc. Zuzana Sitárová

UNIVERZITA KONŠTANTÍNA FILOZOFA V NITRE

FILOZOFICKÁ FAKULTA

Katedra histórie

K ČINNOSTI VYBRANÝCH MARTINSKÝCH SPOLKOV ZA
PRVEJ ČSR

Diplomová práca

Študijný program: História

Školiace pracovisko: Katedra histórie

Školiteľ: doc. PhDr. Ida Zubácka, CSc.

Nitra, 2010

Bc. Zuzana Sitárová

Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre
Filozofická fakulta

ZADANIE ZÁVEREČNEJ PRÁCE

- Meno a priezvisko študenta:** Bc. Zuzana Sitárová
Študijný program: história (Jednoodborové štúdium, magisterský II. st., denná forma)
Študijný odbor: 2.1.7 história
Typ záverečnej práce: Diplomová práca
Jazyk záverečnej práce: slovenský
- Názov:** K činnosti vybraných martinských spolkov za prvej ČSR.
Anotácia: Práca mapuje činnosť Živeny a Muzeálnej slovenskej spoločnosti v Martine v období 1. ČSR. Vychádza z údajov získaných z dobových spolkových časopisov. Správnosť a objektívnosť informácií je konfrontovaná s relevantnou odbornou literatúrou a iným časopiseckým materiálom.
- Školiteľ:** doc. PhDr. Ida Zubácka, CSc.
Oponent: Mgr. Marek Tobolka, PhD.
Katedra: KHIS - Katedra histórie
Vedúci katedry: prof. Janka Hečková, CSc.
Dátum zadania: 23.11.2009
Dátum schválenia: 28.06.2010

prof. Janka Hečková, CSc.
vedúci/a katedry

ČESTNÉ VYHLÁSENIE

Vyhlasujem, že som prácu vypracovala samostatne, a že pri jej tvorbe som použila literatúru a pramene, ktoré uvádzam v zozname použitej literatúry a prameňov.

V Nitre, 30. júna 2010

.....

Zuzana Sitárová
podpis

ABSTRAKT

SITÁROVÁ, Zuzana. K činnosti vybraných martinských spolkov za prvej ČSR. Diplomová práca. Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre. Filozofická fakulta. Katedra histórie. Školiteľ: doc. PhDr. Ida Zubácka, CSc. Stupeň odbornej kvalifikácie: Magister histórie. Nitra: FF, 2010, 62 s.

Problematika spolkovej činnosti je široká a ponúka možnosť ďalšieho výskumu, archívnych materiálov. Predkladaná diplomová práca sa zaoberá činnosťou dvoch vybraných spolkov – Živeny a Muzeálnej slovenskej spoločnosti počas prvej Československej republiky v meste Martin, prostredníctvom spolkových periodík.

Prostredníctvom článkov v spolkových časopisoch Živena a Muzeálna slovenská spoločnosť som sa snažila podať chronologicky usporiadaný prehľad činnosti týchto spolkov, a vybraných oblastí ich činnosti počas trvania prvej Československej republiky.

Diplomová práca je obsahovo rozdelená do troch kapitol a obsahuje tiež tri prílohy. V samostatných kapitolách sú spracované sociálno-politická situácia od polovice 19. storočia do vzniku prvej Československej republiky, história a vybrané oblasti činnosti spolku Živena a história a vybrané oblasti činnosti Muzeálnej slovenskej spoločnosti.

Popri informáciách zo spolkovej tlače uvedených spolkov som čerpala aj z dobovej a súčasnej literatúry.

Kľúčové slová: Turčiansky Sv. Martin, spolok, Živena, Muzeálna slovenská spoločnosť

ABSTRACT

SITÁROVÁ Zuzana. The activity of selected associations of Martin in 1.th Czechoslovak Republic. Graduations theses. Constantine the Philosopher University in Nitra. Faculty of Philosophy. Department of History. Supervisor: doc. PhDr. Ida Zubácka, CSc. Degree of professional qualification. Master of history. Nitra: FF, 2010, 62 p.

The issue of federal activities is wide and offers the opportunity for further research of archival materials. The present thesis deals with two selected associations activities - Živena and Slovak Museum Society in the 1.st Czechoslovak Republic in Martin by the associations journals.

Through articles in associations journals Živena and Slovak Museum Society I have been trying to bring chronologically arranged overview of activities of these associations, and selected areas of their activities for the duration of the 1.st Czechoslovak Republic.

The thesis is thematically divided into three chapters and also contains three annexes. In separate chapters are processed socio-political situation since the mid -19 th century to the establishment of the 1.th Czechoslovak Republic, history, and selected areas of activity of association Živena and history and activities of selected areas of the Slovak Museum Society.

In addition to information provided by alleged press associations, I drew from ancient and contemporary literature

Key words: Turčiansky Sv. Martin, association, Živena, Slovak Museum society

OBSAH

Úvod.....	7
1. Spoločensko – politická situácia a spolky v Turčianskom Sv. Martine od polovice 19. storočia do vzniku prvej Československej republiky v roku 1918	11
1.1 Deklarácia slovenského národa a obsadenie Turčianskeho Sv. Martina československými vojskami	13
1.2 Sociálna situácia a spolky na prahu prvej Československej republiky.....	17
2. Živena, spolok slovenských žien.....	20
2.1 Časopis Živena	23
2.1.1 Živena v rokoch prvej Československej republiky	26
2.2 Pedagogická a sociálna činnosť Živeny.....	30
2.2.1 Ústav Milana Rastislava Štefánika a Sociálno zdravotný dom Dr. Alice Masarykovej	40
3. Muzeálna slovenská spoločnosť	46
3.1. Časopis Muzeálnej slovenskej spoločnosti	49
3.1.1 Muzeálna slovenská spoločnosť v rokoch prvej Československej republiky.....	51
3.1.2 Archív Slovenského národného múzea	55
3.2 Expozície a zbierky Slovenského národného múzea	56
3.2.1 Národopisný odbor Slovenského národného múzea	57
4. Záver	60
5. Zoznam prameňov a použitej literatúry	62

Úvod

Mesto Martin¹, centrum geograficky a etnicky uceleného Turca má dlhú a bohatú históriu, ktorej neoddeliteľnou súčasťou je silná slovenská spolková tradícia. 19. storočie sa v kultúrnom, spoločenskom, no najmä spolkovom vývoji, nieslo v znamení zakladania slovenských spolkov, ale aj následného obmedzovania ich činnosti uhorskými úradmi. V tomto období vznikli v Martine spolky s celoslovenskou pôsobnosťou - Matica slovenská, Živena, spolok slovenských žien a Muzeálna slovenská spoločnosť. Pôsobili tu aj spolky, s regionálnym zameraním - Slovenská omladina, Spolok slovenských včelárov, Kníhtlačiarsky účastinársky spolok, Ženská beseda, Club dobrej vôle, Slovenský spevokol. Obmedzovanie spolkovej činnosti zo strany uhorských úradov malo za následok zatvorenie Matice slovenskej v roku 1875 a obmedzovanie činnosti spolkov, ktoré v Turčianskom Sv. Martine ostali pôsobiť.

Vznikom prvej Československej republiky v roku 1918 sa zmenila nielen politická situácia, ale aj podmienky pre spolkovú činnosť, ktorá dostala nový priestor na svoj rozvoj. V meste začali pôsobiť spolky so slovenskou, ale aj československou pôsobnosťou. Medzi spolky s regionálnou slovenskou pôsobnosťou patrili: Slovenská práca, Slovenská bibliografická spoločnosť, Zväz slovenských múzeí, Zväz slovenských obchodníkov a priemyselníkov vysídlených z Ruska, Zväz hasičov a Zväz rybárov, Okrášľovací spolok, Spolok pre stavbu mestského kúpeľa, či Spolok slnečného kúpeľa na Medokýši.

Nadregionálnu pôsobnosť mali: katolícka Ústredná karita, Spolok ev. a. v. učiteľov a katechetov na Slovensku, Slovenská evanjelická jednota, židovský spolok Chevra Kadiš, Katolícky spolok Andreja Kmeťa, Katolícka jednota a Jednota evanjelických žien, Československý Červený kríž, Obvodná prázdninová pečlivosť o mládež, Ústav pre sociálnu pečlivosť zdravotnú, Okresná pečlivosť o mládež, Ochranný zbor pre sociálnu pečlivosť zdravotnú, Solidarita, či Miestny spolok Masarykovej ligy proti tuberkulóze.²

Pre moju diplomovú prácu som zvolila dva spolky, ktoré vznikli v Turčianskom Sv. Martine a ktorých pôsobenie je v meste aj dnes viditeľné –

¹ Oficiálny názov mesta Martin bol až do 50. rokov 20. storočia Turčiansky Sv. Martin.

² Porov.: MLYNARČÍK, Jozef. (zost.) Martin - z dejín mesta. Martin: Neografia, 2000, s. 276 – 277.

Živenu, spolok slovenských žien a Muzeálnu slovenskú spoločnosť. Obidva vyššie menované spolky mali celoslovenskú pôsobnosť. Mojmým zámerom bolo spracovať ich činnosť a pôsobenie v meste Turčiansky Sv. Martin. Dôvodom výberu uvedených spolkov bola skutočnosť, že počas svojej činnosti, najmä do vzniku prvej Československej republiky, mali významný vplyv na vzdelávanie a upevňovanie národného povedomia Slovákov. Obidva spolky vydávali spolkové časopisy, ktoré tvoria kostru mojej práce. Tento smer spracovania diplomovej práce som zvolila najmä v dôsledku zlého prístupu k archívnym materiálom. V prípade Muzeálnej slovenskej spoločnosti to bolo z dôvodu jej nespracovaného archívu.

V prípade Živeny, spolku slovenských žien som sa zamerala na činnosť Ústredia tohto spolku v Turčianskom Sv. Martine. Najväčší priestor som venovala pedagogickej a sociálnej činnosti, o ktorej som čerpala potrebné informácie z časopisu Živena. Rovnaký postup som uplatnila aj pri druhej menovanej Muzeálnej slovenskej spoločnosti. Informácie o činnosti som čerpala zo spolkového časopisu – Časopisu Muzeálnej slovenskej spoločnosti. Najväčší priestor som venovala národopisnej činnosti, najmä z dôvodu, že práve tento odbor bol v Časopise bohato zastúpený a z dôvodu, že národopisná zbierka Muzeálnej slovenskej spoločnosti dodnes sídli v meste Martin v Slovenskom národnom múzeu – Etnografickom múzeu.

Problematika, ktorou sa v práci zaoberám, je rozdelená do troch kapitol. V prvej rozoberám spoločensko - politickú situáciu v Turčianskom Sv. Martine od polovice 19. storočia do vzniku prvej Československej republiky. Prvá podkapitola skúma cestu slovenských politických elít od porád v Luhačoviciach v roku 1908 až po podpísanie Deklarácie slovenského národa³ v roku 1918. Druhá podkapitola sa zaoberá sociálnou situáciou na začiatku 20. storočia a spolkami, ktoré v meste pôsobili pred a po vzniku prvej Československej republiky. Základnou literatúrou pre spracovanie tejto kapitoly bola monografia o meste Martin – „Martin - z dejín mesta“. Okrajovo som použila aj knihu Júliusa Vanoviča „Kniha o starom Martine“, Dušana Kováča „Muži deklarácie“, Ľubomíra Liptáka „Slovensko v 20. storočí“ a Mariána Pekníka „Martinská deklarácia – cesta slovenskej politiky k vzniku Česko – slovenska“ a iné. Informáciami z tejto literatúry som doplnila obraz doby pred

³ Nazýva sa aj Martinská deklarácia.

vznikom prvej Československej republiky. Opierala som sa aj o archívny materiál z fondu Štátneho oblastného archívu Bytča, pobočka Martin.

Druhá kapitola sa zaoberá Živenou, spolkom slovenských žien, jej vznikom a činnosťou do roku 1918. Kapitola obsahuje štyri podkapitoly. V úvode kapitoly pojednávam o histórii, vzniku a činnosti Živeny do vzniku prvej Československej republiky. V podkapitolách sa zameriavam na časopis Živena, ako hlavný zdroj informácií o tomto spolku, ktorý je v práci použitý, na činnosť Živeny, spolku slovenských žien po roku 1918 až do konca prvej Československej republiky. Samostatne sa venujem pedagogickej a sociálnej činnosti, v rámci ktorej som jednu podkapitolu venovala sociálnym a pedagogickým inštitúciám zmieneného spolku, ktoré sa nachádzali v Turčianskom Sv. Martine. Základnou literatúrou pre spracovanie kapitoly bol časopis spolku „Živena“, „Letopis Živeny“ z roku 1928 a „Živena – jej osudy a práca“ z roku 1931.

Tretia kapitola pojednáva o Muzeálnej slovenskej spoločnosti, jej vzniku a pôsobení do roku 1918. Kapitola má päť podkapitol. V nich sa postupne zaoberám vznikom, pôsobením a činnosťou spoločnosti do roku 1918, založením a pôsobením Časopisu Muzeálnej slovenskej spoločnosti, ako hlavného zdroja pre napísanie danej kapitoly, činnosťou Muzeálnej slovenskej spoločnosti v rokoch prvej Československej republiky. Podkapitoly som venovala aj Archívu Slovenského národného múzea, expozíciám a zbierkam Slovenského národného múzea, v rámci ktorých podrobnejšie rozoberám Národopisný odbor Slovenského národného múzea. Týmto odborom sa venujem z dôvodu, že v Časopise Muzeálnej slovenskej spoločnosti sa tejto téme dáva širšia pozornosť a z dôvodu, že exponáty tohto odboru zostali v Martine a tvoria základ expozície Slovenského národného múzea – Etnografického múzea. Informácie o Muzeálnej slovenskej spoločnosti som okrem Časopisu Muzeálnej slovenskej spoločnosti čerpala aj z knihy Milana Rybeckého „Muzeálna slovenská spoločnosť a jej miesto v národnej kultúre.“

Spolková činnosť nie je v slovenskej historiografii príliš frekventovanou témou aj napriek skutočnosti, že zmienené spolky sú monograficky spracované v dielach, Tkadlečková - Vantuchová, J. Živena, spolok slovenských žien. Bratislava: EPOCHA, 1969. a RYBECKÝ, M. Muzeálna slovenská spoločnosť a jej miesto v národnej kultúre. Martin: OSVETA, 1983. Mojim cieľom bolo v prípade Živeny, spolku slovenských žien podrobnejšie spracovať aktivity jej vedenia v Turčianskom

Sv. Martine, a preto som sa pri spracovávaní činnosti uvedeného spolku zamerala na využitie a spracovanie spolkového časopisu Živena.

V dôsledku monografického spracovania Muzeálnej slovenskej spoločnosti som sa aj v tomto prípade zamerala na jej spracovanie prostredníctvom spolkového časopisu, Časopisu Muzeálnej slovenskej spoločnosti. Rovnako ako v prípade predošlej kapitoly, aj tu tvoril zmienený časopis jej kostru.

Pri písaní diplomovej práce som použila historicko - opisnú, priamu a nepriamu metódu. Mojm cieľom bolo poukázať na význam a prácu obidvoch menovaných spolkov, ktorých činnosť významne prispela k vzdelaniu a osvete slovenského národa.

1. Spoločensko – politická situácia a spolky v Turčianskom Sv. Martine od polovice 19. storočia do vzniku prvej Československej republiky v roku 1918

Názov mesta Turčiansky Svätý Martin je spätý s menom svätého Martina, ktorému bol zasvätený prvý murovaný kresťanský kostol v meste postavený pravdepodobne koncom 13. storočia. Mesto sa nachádza v Turčianskej kotline, ktorá leží v strednej až severozápadnej časti Slovenska. Hraničí s Oravou, Liptovom, Pohroním, Ponitrim a Považím. Turiec je kotlina s rozlohou „...1125 km² - vajcovitej podoby obrúbená horami: na severe kryštálickým masívom Malej Fatry, ako súčasťou dlhočizných a medzinárodných Karpát, na východe Veľkou Fatrou a Kremnickými horami z juhu, na západe, čiže aj nad Martinom, Martinskými hoľami, potom Veternou hoľou a Žiarom. Z vysokých hrebeňov klesajú do stredu kotliny menšie, nižšie sa chrbty, pomedzi ktoré razia si cestu doliny a s nimi čisté a výdatné potoky, napájajúce ústrednú rieku Turiec, pretekajúcu úrodným rovinatým prostriedkom: štvrtohornou naplaveninou Turca a Váhu. Mesto Martin sa rozložilo tiež na riečnej naplavenine najdlhšej turčianskej rieky“.⁴

Najplodnejším obdobím mesta bolo 19. storočie, keď sa v plnej miere a pod vplyvom narastajúceho národného povedomia, prejavili výhody určitej uzavretosti Turca. A to uzavretosti geografickej, ale vo veľkej miere aj etnickej, v prípade Turčianskeho Sv. Martina prevažne slovenskej. V Turčianskom Sv. Martine a jeho okolí pôsobili pomerne neznámi, ale potrební buditelia ako Juraj Kuorka, Ondrej Hodža, či martinský farár Horváth.

Rok 1848 zastihol Turčiansky Sv. Martin v revolučnej nálade, ktorá bola výsledkom národných pohybov v celej Európe. V neďalekom Liptovskom Mikuláši boli 10. mája 1848 vyhlásené „Žiadosti slovenského národa“,⁵ ktoré mali veľký vplyv na aktivity národne orientovaných Martinčanov. Revolúcia meruôsmeho roku nespĺnila nádeje, ktoré boli do nej vkladané, čo nevyhnutne zasiahlo aj proslovensky orientovaných Martinčanov. Napriek útlmu národného života po revolúcii sa

⁴ VANOVIČ, Július. Kniha o starom Martine. Bratislava: Tatran, 1990, s. 18.

⁵ Porov.: ČAPLOVIČ, Dušan et al. Dejiny Slovenska. Bratislava: Academia electronic press, 2000, s.189.

slovenský živel z Turčianskeho Sv. Martina nevytratil a mesto tak ostalo naďalej slovenské.

Turiec a najmä Turčiansky Sv. Martin sa v polovici 19. storočia postupne stával jedným z centier slovenského národného života. Tento postoj preukázal už rok 1861, keď sa 6. a 7. júna stretli v Turčianskom Sv. Martine národovci z celého Slovenska, aby predostreli nové návrhy na riešenie slovenskej otázky v „Memorande národa slovenského“.⁶ Autorom jeho textu bol Štefan Marko Daxner a Slováci v ňom požadovali školskú a kultúrnu samosprávu. Memorandum stanovovalo aj nové politické požiadavky, ako bola osobitosť slovenského územia v podobe „Hornouhorského slovenského okolia“, čím vyjadrilo štátoprávne požiadavky Slovákov. Táto iniciatíva bola ešte stále vyvíjaná v rámci jednotného Uhorska.

Napriek nevôli uhorských elít splniť aspoň niektoré požiadavky Memoranda, slovenský národný život pokračoval ďalej a elita slovenských národnoemancipačných snáh sa do Turčianskeho Sv. Martina vrátila už o dva roky – na slávnostné otvorenie Matice slovenskej, 4. augusta 1863.⁷ Popri tejto vrcholnej organizácii slovenského národného života pribudli v Turci dve slovenské gymnáziá. V Turčianskom Sv. Martine bolo v roku 1867 založené evanjelické patronátne gymnázium a o dva roky neskôr katolícke gymnázium v Kláštore pod Znievom (1869).

Slováci vkladali do Matice slovenskej ako aj do gymnázií nádej na posilnenie slabo rozvinutého slovenského školstva a upevnenie národnej kultúry. Matica slovenská si počas svojho krátkeho trvania dala za cieľ zbierať dôkazy existencie slovenského národa a jeho kultúry, ktoré by obstáli proti silnejúcemu maďarizačnému tlaku.

Sľubný rozvoj slovenského národného a kultúrneho života ukončil rok 1867,⁸ ktorý priniesol Rakúsko – maďarské vyrovnanie, čo znamenalo zhoršenie situácie pre nemaďarské národy Uhorska. Rovnako ako Matica slovenská aj evanjelické patronátne gymnázium v Turčianskom Sv. Martine bolo nariadením vrchnosti donútené v roku 1875 ukončiť svoju činnosť. Martinčania museli na slovenskú školu a na Maticu slovenskú čakať až do vzniku prvej Československej republiky.

⁶ KOVÁČ, Dušan. Dejiny Slovenska. Praha: Nakladatelství lidové noviny, 2007, s. 126 – 131.

⁷ Porov.: WINKLER, Tomáš - ELIÁŠ, Michal et al. Matica slovenská dejiny a prítomnosť. Martin: Matica slovenská, 2003.

⁸ Porov.: ĎURICA, Milan. Dejiny Slovenska a Slovákov. Košice: Pressko, 1995, s.97.

Matica slovenská bola zrušená a jej majetok zabavený, no myšlienky, ktoré ju stvorili, prežívali ďalej. Týchto myšlienok a podujatí, ktoré boli predtým doménou Matice slovenskej, ako boli okrem iných augustové slávnosti⁹, sa ujala Živena, spolok slovenských žien, ktorá vznikla v roku 1869 a bola súputníčkou zatvorenej Matice slovenskej.

Nasledujúce roky boli ovplyvnené frustráciou z nenaplnenia požiadaviek Memoranda a zo zatvorenia Matice slovenskej a gymnázií. V tomto období došlo k výmene generácií, odchádzala generácia štúrovcov a prichádzala nová generácia, ktorá bola nútená bojovať proti neustále sa stupňujúcej maďarizácii. Táto atmosféra panovala v celom Hornom Uhorsku a neobišla ani Turčiansky Sv. Martin. Mestečko malo pred zbytkom Slovenska jednu nespochybniteľnú výhodu. Počas matičného a pomatičného obdobia sem prichádzali národovci z celého Slovenska, pôsobili tu národovci ako Karol Kuzmány, Pavol Mudroň alebo Svetozár Hurban Vajanský. Turčiansky Sv. Martin napriek stupňujúcej sa maďarizácii zostal slovenským kultúrnym centrom a mestom so silným slovenským povedomím.

V Turčianskom Sv. Martine roku 1893 katolícky kňaz Andrej Kmeť založil Muzeálnu slovenskú spoločnosť¹⁰, ktorá sa svojou zbierkovou a muzeálnou činnosťou snažila zachovať slovenské kultúrne dedičstvo, a upevniť pomaly sa rodiacu slovenskú vedu.

1.1 Deklarácia slovenského národa a obsadenie Turčianskeho Sv. Martina československými vojskami

Rakúsko - maďarské vyrovnanie z roku 1867, po ktorom sa situácia nemaďarských národov v Uhorsku zhoršovala, bolo jedným zo silných impulzov, ktoré obrátili pozornosť Slovákov na česko - slovenskú spoluprácu. Viditeľnými prejavmi tejto spolupráce bol spolok Detvan v Prahe, ale aj vznik Československej jednoty a od roku 1908 pravidelné česko - slovenské porady v Luhačovicích. Podľa Dušana Kováča „na týchto poradách sa tu i tam objavila myšlienka, že by bolo

⁹ Nazývali sa aj Matičné, Živenine alebo Martinské slávnosti a konali sa každoročne v Turčianskom Sv. Martine.

¹⁰ RYBECKÝ, Milan. Muzeálna slovenská spoločnosť a jej miesto v národnej kultúre. Martin: OSVETA, 1983.

dobré, keby sa Česi a Slováci mohli zjednotiť v spoločnom štáte, či už v rámci habsburskej monarchie alebo mimo nej.“¹¹ Práve na túto spoluprácu v prvom rade mysleli slovenskí národovci na sklonku Prvej svetovej vojny.

Rok 1918 bol poznamenaný zhoršujúcou sa situáciou rakúsko - uhorských vojsk na frontoch, čo viedlo vedúce osobnosti slovenského politického a kultúrneho života k snahe defintívne vyriešiť otázku postavenia Slovenska. „Čoraz viac a otvorenejšie sa hovorilo o spravodlivosti i ľudských právach, o právach národov. Národov všetkých, teda i malých.“¹²

V zmenených podmienkach, ktoré panovali na Slovensku ako dôsledok nepriaznivej frontovej situácie, bolo nevyhnutné, aby Slováci mali orgán, ktorý by ich reprezentoval pred okolitým svetom. Vyvstala potreba utvorenia Slovenskej národnej rady. Túto požiadavku sformuloval už vo februári 1918 Ferdiš Juriga a po ňom v máji aj Milan Hodža. Jedinou, a v tejto dobe nespochybniteľnou autoritou pre Slovákov bola Slovenská národná strana s predsedom Matúšom Dulom. Bola to ona, ktorá mala na starosti vytvorenie takejto vrcholnej organizácie.

V monografii o meste Martin je uvedené, že už „...v máji 1918... Matúš Dula pozval do Martina popredných slovenských národných dejateľov, mužov slovenskej politiky a príslušníkov národnej strany na pracovnú poradu, po ktorej volali slovenské hlasy z rôznych strán, odmietajúc politiku pasívnej rezistencie, ktorú prijala národná strana na začiatku vojny roku 1914....Na tejto porade sa ružomerský kňaz Andrej Hlinka celkom jednoznačne vyjadril: „Nutno nám určite vysloviť, či pôjdeme i naďalej s Maďarmi alebo s Čechmi. Neobchádzajme otázku, povedzme otvorene, že sme za orientáciu československú. Tisícročné manželstvo s Maďarmi sa nevydarilo,“uzatváral svoje vystúpenie. Zvýšiac hlas ešte dodal: „S Maďarmi sa musíme rozísť!“¹³

V lete 1918 sa situácia na frontoch menila veľmi rýchlo, v dôsledku čoho sa dohodové mocnosti zmierili s tým, že ďalšia existencia Rakúsko -Uhorska je v rukách jeho národov, ako to neskôr vyjadril americký prezident Wilson. Toto vyjadrenie spečatilo osud Rakúsko - Uhorska, ktoré bolo svojimi národmi vnímané

¹¹ KOVÁČ, Dušan et al. Muži deklarácie. Bratislava: VEDA, 2000, s.15.

¹² KOVÁČ, ref. 11, s.7.

¹³ MLYNARČÍK, ref. 2, s. 262.

ako utlačateľské.¹⁴ V polovici júla vznikol v Prahe revolučný Národný výbor česko - slovenský, v ktorom Slovákov zastupovali slovakofili z Československej jednoty a ktorý naliehal na Slovákov, aby zaktivizovali svoj politický život. Za týmto účelom prišiel na Slovensko predseda Československej jednoty Josef Rotnagl. Pod tlakom okolností sa Matúš Dula rozhodol. „V septembri 1918 sa robili už konkrétne prípravy na založenie Slovenskej národnej rady ako politického predstaviteľa národných záujmov Slovákov. 12 septembra sa do Budapešti zišli zástupcovia SNS a v súkromných rozhovoroch s politickými predstaviteľmi Maďarov rokovali o možnom usporiadaní povojnových pomerov. Rokovania viedol Matúš Dula s ďalšími členmi vedenia strany. Dospeli k presvedčeniu urýchliť prípravy na uplatnenie samourčovacieho práva.“¹⁵

Rakúsko - Uhorsko bolo stále vo vojne a bolo pravdepodobné, že zhromaždenie, ktoré by potvrdilo členov Slovenskej národnej rady na vedúce miesta nepovolila, bolo dohodnuté, že jej členovia budú pracovať aj bez tohto formálneho potvrdenia. 19. októbra vystúpil v uhorskom sneme Ferdiš Juriga, jeden z dvoch slovenských poslancov a odoprel snemu právo hovoriť v mene slovenského národa. Takúto právomoc mala len Slovenská národná rada.

„Prvým aktom Slovenskej národnej rady po jej ustanovení bola Deklarácia slovenského národa z 30. októbra 1918...pravda už dva dni predtým, 28. októbra 1918 Národná rada v Prahe vyhlásila vytvorenie Československej republiky...“¹⁶

Do Turčianskeho Sv. Martina začali predstavitelia slovenského politického života prichádzať už 29. októbra, prišli z Budapešti i z Viedne. Bolo to v dobe, keď Československý štát už formálne existoval, ale táto informácia sa do Turčianskeho Sv. Martina ešte nedostala. Prišli však správy že uhorská vláda sa pokúšala získať predstaviteľov Slovákov pre protičeskoslovenské vyjadrenia. Bolo rozhodnuté, že vyhlásenie musí byť formulované tak, aby bolo jasné, že Slováci stoja za myšlienkou Československého štátu.

Matúš Dula otvoril 30. októbra 1918 deklaračné zhromaždenie v martinskej Tatrabanke „...veršami z legionárskej básne Janka Jesenského...:

„Či ten náš život zakončíme v stude -

¹⁴ Porov.: HRONSKÝ, Marian . Slovensko pri zrode Československa. Bratislava: Pravda, 1986, s. 341.

¹⁵ MLYNARČÍK, ref. 2, s. 263.

¹⁶ LIPTÁK, Lubomír. Slovensko v 20. storočí. Bratislava: Kalligram,1998, s. 81.

či vydobyjú naše pravice
pre život voľný nové hranice,
či boj náš aspoň krásnou smrťou bude?“¹⁷

Popoludní sa konalo slávnostné zhromaždenie, ktorého prvým bodom bolo ustanovenie Slovenskej národnej rady, ako reprezentanta všetkých Slovákov. Druhým bodom bolo prijatie Deklarácie slovenského národa, ktorej text vypracoval Samuel Zoch, a ktorej podstatou bola požiadavka samourčovacieho práva Slovákov. „Pretože zhromaždeniu predchádzali dve porady, na ktorých prerokovali podrobne obsah i text Deklarácie, malo pokojný a dôstojný priebeh. Deklaráciu prijali jednomyselne.“¹⁸

Po skončení deklaračného zhromaždenia 30. októbra 1918 večer odoslal Matúš Dula do Prahy nasledujúci telegram: „Slovenská národná strana stojí na stanovisku bezpodmienečného a bezvýhradného samourčovacieho práva slovenského národa a na tomto základe vindikuje pre slovenský národ účasť na utvorení samostatného štátu – pozostávajúceho zo Slovenska, Čiech, Moravy a Sliezska.“¹⁹

V ten istý deň večer prišiel z Budapešti do Turčianskeho Sv. Martina Milan Hodža a priniesol správu o bezpodmienečnej kapitulácii Rakúsko - Uhorska. Táto správa vyžadovala, aby bol pozmenený text Deklarácie slovenského národa, ktorý požadoval slovenskú účasť na mierovej konferencii. Uvedená požiadavka sa mohla interpretovať ako nedôvera k Československej republike, a preto bola z dokumentu vypustená. Text deklarácie sa medzi verejnosť rozširoval pomocou letákov a bol uverejnený v Národných novinách. „Súčasne bola poverená delegácia – Ivan Déer a Ján Hanzalík - aby text Martinskej deklarácie priniesla do Prahy.“²⁰

3. novembra 1918 sa zišiel na mimoriadnom zasadnutí novoustanovený zastupiteľský zbor veľkej obce Turčianskeho Sv. Martina. Jediným bodom rokovania bolo „pripojenie sa veľkej obce Turčianskeho Sv. Martina ku „Národnej Slovenskej Rade“. Záver zasadnutia bol nasledovný: „Zastupiteľský sbor veľkej obce Turčianskeho Sv. Martina uzaviera, že sa pripojuje k tým uzavretiam, ktoré

¹⁷ MLYNARČÍK, ref. 2, s. 259-260.

¹⁸ MLYNARČÍK, ref. 2, s. 260.

¹⁹ HRONSKÝ, Marián – PEKNÍK, Miroslav. Martinská deklarácia – cesta slovenskej politiky k vzniku Česko-slovenska. Bratislava:VEDA,2008, s. 280-281.

²⁰ KOVÁČ, ref.11, s.13.

„Národná slovenská Rada“ vo svojej deklarácii dňa 30. októbra t.r. vyslovila a týmto sa vo všetkom úplne podrobuje....“²¹

„Slovenská národná rada, ktorej sídlom bol Turčiansky Svätý Martin, mala dvadsať členov výkonného výboru. Predsedom sa stal Matúš Dula, vo výkonnom výbore Martin zastupovali Oto Škrovina a Ján Vanovič, dôverníkom pre Mesto Martin za SNR bol Ján Hvizdák. V samotnom Turci priebeh udalostí nebol jednoznačný – Vrútky boli predĺženou rukou Budapešti, maďarská iredenta tu mala hlboké korene v osobách robotníckych predákov v železničných Dielňach, ktorí sa dokonca postavili so zbraňou proti prichádzajúcemu československému vojsku. To prišlo do Martina 12. novembra 1918. Privítal ho predseda SNR Matúš Dula.Československé vojsko trvale obsadilo Martin 11. decembra 1918 a za vládneho komisára Turčianskej župy bol vymenovaný Igor Dula.... Revolučná Slovenská národná rada vznikla v čase, keď sa ešte o vzniku ČSR v Martine nič nevedelo a Martin bol plný maďarského vojska.“²²

1.2 Sociálna situácia a spolky na prahu prvej Československej republiky

Hospodárska a sociálna situácia sa podstatne zhoršila v rokoch Prvej svetovej vojny. Niektoré fabriky prestali počas vojny vyrábať a iné boli okolnosťami a udalosťami nútené aby obmedzili výrobu. Nedostatok poľnohospodárskych robotníkov, ktorých veľká časť bola povolaná na front, zvýšil ceny potravín. Ďalším z dopadov zlej sociálnej situácie počas trvania vojny bol aj pokles populácie. „....Smrť zastihla aj viacerých kultúrnych pracovníkov – zomrel Pavol Mudroň, Ján Petrikovich, Ďuro Čajda, Ambro Pietor i Svetozár Hurban Vajanský. Množstvo obyvateľov odišlo na bojiská. Úrady sprísnilo cenzúru, postupne zanikli slovenské časopisy.“²³

Rovnaká hospodársko – sociálna situácia bola v celom Hornom Uhorsku. Bol nedostatok vecí každodennej potreby v dôsledku prednostného zabezpečovania frontových potrieb, čo ochudobňovalo domáce obyvateľstvo. Na vojnové potreby sa vyberal aj domáci kovový riad. Vojnová situácia tlačila na zosilnenie vnútroštátnej

²¹ Štátny Oblastný archív Bytča pobočka Martin, fond Notársky úrad Martin II., Zápisnica obecného zastupiteľstva 1913 – 1921, s.122 – 124.

²² MLYNARČÍK, ref.2, s. 265 a 264.

²³ MLYNARČÍK, ref.2, s. 259.

cenzúry a tvrdšie presadzovanie uhorskej, teda maďarskej jednoty. Pritvrdilo sa vymáhanie maďarčiny vo všetkých oblastiach života. „Obecné zastupiteľstvo Martina si však udržalo slovenčinu v zápisoch zo zasadnutí rady, zastupiteľstva a jednotlivých komisií, i keď boli zo strany vládnej administratívy veľké tlaky na zavádzanie maďarčiny.“²⁴

Turčiansky Sv. Martin ako kultúrne centrum Slovákov má dlhú tradíciu spolkovej činnosti. V meste pôsobili okrem Matice slovenskej, Živeny, spolku slovenských žien a Muzeálnej slovenskej spoločnosti aj menej známe spolkové ustanovizne ako Slovenská omladina, Spolok slovenských včelárov, Kníhtlačiarsky účastinársky spolok, Ženská beseda, Club dobrej vôle, či Slovenský spevokol.

Po vzniku prvej Československej republiky sa popri už etablovaných spolkoch, do Turčianskeho Sv. Martina postupne dostávali aj nové spolky, ktoré pracovali na duchovnom, mravnom, zdravotnom, telesnom i vzdelanostnom povznesení občanov. V meste sa objavili spolky ako: Československý Červený kríž, ktorý si neskôr pre svoju slovenskú divíziu zvolil ako sídelné mesto Turčiansky Sv. Martin, „Obvodná prázdninová pečlivosť o mládež, Ústav pre sociálnu pečlivosť zdravotnú, Okresná pečlivosť o mládež, Ochranný zbor pre sociálnu pečlivosť zdravotnú, Solidarita či Miestny spolok Masarykovej ligy proti tuberkulóze.“²⁵ Väčšina týchto spolkov, aj napriek svojej osvetovej činnosti, neprežila zánik prvej Československej republiky v roku 1938.

V Turčianskom Sv. Martine sa popri zdravotných spolkoch etablovali aj spolky náboženské: katolícke, evanjelické aj židovský spolok. V meste pôsobila katolícka „Ústredná karita, ale aj Spolok ev. a. v. učiteľov a katechétov na Slovensku, Slovenská evanjelická jednota, židovský spolok Chevra Kadiš, Katolícky spolok Andreja Kmeťa, Katolícka jednota a Jednota evanjelických žien.“²⁶

Okrem vyššie uvedených spolkov a spolkov, ktoré mali v meste dlhú tradíciu ako bola Matica slovenská, Muzeálna slovenská spoločnosť či Živena, spolok slovenských žien, pôsobili v Turčianskom Sv. Martine aj spolky ako „Slovenská práca, Slovenská bibliografická spoločnosť, Zväz slovenských múzeí, Zväz slovenských obchodníkov a priemyselníkov vysídlených z Ruska, Zväz hasičov a

²⁴ MLYNARČÍK, ref. 2, s. 262.

²⁵ MLYNARČÍK, ref. 2, s. 276.

²⁶ MLYNARČÍK, ref. 2, s. 276-277.

Zväz rybárov,“ Pôsobili tu aj neregistrované spolky ako bol „Okrášľovací spolok, Spolok pre stavbu mestského kúpeľa, či Spolok slnečného kúpeľa na Medokýši.“²⁷

Po vzniku prvej Československej republiky, a prihlásení sa Slovenska k jej ideálom, sa v porovnaní s predošlými desaťročiami zmenilo prostredie a podmienky na rozvoj spolkovej činnosti. Mnohé spolky, ktoré vznikli ešte v časoch silnej maďarizácie za Rakúsko – Uhorska, dostali v nových podmienkach príležitosť na nový rozmach svojej činnosti. Svoje základné ciele v plnej miere rozvinula Živena, spolok slovenských žien, ale aj Muzeálna slovenská spoločnosť.

²⁷ MLYNARČÍK, ref. 2, s. 278.

2. Živena, spolok slovenských žien

Živena, spolok slovenských žien (ďalej len Živena) vznikla v rokoch upevňovania a zostrovania sa uhorskej národnostnej politiky, smerujúcej k potláčaniu práv nemaďarských národov. V roku 1867 bolo Rakúsko – maďarské vyrovnanie, ale v rovnakom roku vzniklo v Turčianskom Sv. Martine evanjelické patronátne gymnázium. Toto rozporuplné obdobie, v ktorom sa rozvíjalo národné školstvo a inštitúcie, ale nastávalo aj postupné pritvrdzovanie národnostnej politiky, vyvrcholilo v roku 1869 vznikom Živeny a paradoxne tiež zatvorením Matice slovenskej o šesť rokov neskôr (1875).

V roku 1869 boli každoročné augustové slávnosti poznamenané smrťou prvého predsedu Matice slovenskej Štefana Moyzesa. V tejto situácii pristúpili zakladatelia k oznámeniu o založení ženského národno - kultúrneho spolku, Živena. Verejnosť sa o zámere založiť ženský spolok dozvedela z Pešťbudínskych vedomostí už 12. júna, keď bol uverejnený návrh stanov spolku. Sídлом spolku sa stalo mesto Turčiansky Sv. Martin. Toto umiestnenie bolo zámerné, malo umocniť koncentráciu národných síl do jedného mesta. Popri Matici slovenskej v Turčianskom Sv. Martine pôsobilo Nižšie slovenské evanjelické gymnázium (1867), Sporiteľňa (1868), Tlačiareň (1869) a rok po založení Živeny sem presídlili aj Pešťbudínske vedomosti (1870), ktoré spolu so zmenou sídla zmenili názov na Slovenské národné noviny. V meste vychádzal Národný hlásnik, Orol, Dennica a Priateľ ľudu.

Na činnosti Živeny, napriek deklarovanému zameraniu ako ženského spolku, sa už od jej počiatkov podieľali aj muži „...plnivší tým, želania žien, nemajúcich ešte odvahy k samostatnému počinu.“²⁸ Jednalo sa o členov národne orientovanej inteligencie, ktorá sa usídlila v Turčianskom Sv. Martine. Medzi inými to boli Viliam Paulíny Tóth, Ambro Pietor, Martin Čulen a Mikuláš Ferienčík. Oni zvolali zakladajúce valné zhromaždenie do budovy evanjelického patronátneho gymnázia v Turčianskom Sv. Martine.

Zakladajúce valné zhromaždenie Živeny otvoril 4. augusta 1869 Štefan Záhradník uvítacou básňou pre Živenu:

„Vitaj nám Živena! Vitaj, spolok nový!

²⁸ MARÓTHY-ŠOLTÉSOVÁ, Elena. K jubileu Živeny. In Živena, 1929, ročník 19, č.8-9, s.197.

Ty s' a Boh prekaziš skazu tvojho rodu,
Útlocitná matka svej krvi vyhoví,
Zajmúc sa svojho plodu v deň pôrodu...²⁹

Zakladajúce valné zhromaždenie určilo ciele a priority prvého ženského spolku na Slovensku, ktorými bolo zapájanie žien do národného života, ich vzdelávanie a formovanie ich vzťahu k vlastnej tvorbe a k literatúre. Prvou predsedníčkou spolku sa stala Anna Pivková, „manželka pravotára Ambra Pivku v Martine, Jozef Nedobrý stal sa zapisovateľom a Ambro Pietor tajomníkom, ktorý v nej účinkoval vyše dvadsať rokov.“³⁰ V roku 1894 vystriedala Annu Pivkovú vo funkcii predsedníčky Elena Maróthy – Šoltésová, ktorá v nej pôsobila do roku 1927.

„Okrem už spomenutých Paulínyho - Tótha, Pietra, Ferienčíka a Čulena pôsobili v nej S. Hurban Vajanský, Blažej Bulla, Pavol Mudroň, Pavol Socháň a veľa ďalších. Často sa členmi Živeny stali spoločne manželia i celé rodiny.“³¹

Spolok a jeho aktivity boli úzko spojené s Maticou slovenskou. Už pri zrode Živeny stáli ľudia, ktorí stáli aj pri zrode Matice slovenskej, čo vzájomné kontakty medzi týmito organizáciami ešte viacej upevnilo. Táto úzka previazanosť Živeny na Maticu slovenskú sa ukázala v roku 1875, keď sa zatvorenie Matice slovenskej negatívne prejavilo na činnosti Živeny. Celých 5 rokov po zatvorení Matice slovenskej nebola Živena schopná zvolať valné zhromaždenie. Táto stagnácia činnosti spolku pomohla Živene prežiť. Uhorské úrady sa po zatvorení Matice slovenskej domnievali, že činnosť Živeny sa zastaví a spolok zanikne. „Tento vzťah „trefne“ charakterizovala Elena Šoltésová slovami: „Živena po zatvorení Matice umrieť nechcela, žiť nesmela.“³²

Napriek ťažkostiam zo strany úradov, najmä vo forme zákazu zakladania miestnych odborov, sa rady členov Živeny rozširovali. Prispela k tomu aj vydateľská činnosť – „prvými literárnymi a vydateľskými činmi Živeny boli jej almanachy. Prvý vyšiel v roku 1872, druhý v roku 1885. Oba zredigoval jej tajomník Ambro Pietor.“³³ Na jeho miesto v roku 1894 nastúpil Svetozár Hurban Vajanský, ktorý sa zasadil o vydávanie Letopisov Živeny a zredigoval štyri jeho zväzky. „Ale

²⁹ MLYNARČÍK, ref. 2, s. 241.

³⁰ KRČMÉRY, Oľga. Spomienky na založenie a prvodobé účinkovanie Živeny. In Živena, 1929, ročník 19, č. 8-9, s. 202.

³¹ MLYNARČÍK, ref. 2, s. 241.

³² MLYNARČÍK, ref. 2, s. 242.

³³ MLYNARČÍK, ref. 2, s. 243.

ani tento genius v takých pomeroch, aké vtedy boli, nenašiel možnosti v Živene účinkovať podľa stanov. No chlúbou bolo mať ho za tajomníka v Živene..³⁴ Podľa jeho súčasníkov však bolo práve toto obdobie pre Živenu najplodnejším, lebo „ona nás držala pohromade ako jednu rodinu. Okolo jej krbu precítili sme svoju spolupatričnosť.“³⁵

Obdobie stagnácie v Živene skončilo v roku 1882, keď pozmenila svoje stanovy, podľa ktorých nateraz prebrala niektoré funkcie, ktoré v minulosti vykonávala Matica slovenská. Jednalo sa najmä o vydateľskú a zberateľskú činnosť, ktorú vykonávala do vzniku Muzeálnej slovenskej spoločnosti v roku 1893.

Jeden zo základných cieľov, ktoré si Živena stanovila, bolo zakladanie a podpora dievčenských škôl. Tento cieľ sa jej pre tvrdú protinárodnú politiku uhorskej vlády nepodarilo splniť. Školskú otázku sa Živene podarilo vyriešiť až v septembri 1919, keď v Turčianskom Sv. Martine otvorili Vyššiu dievčenskú školu.

Dôležitou súčasťou činnosti spolku bola zbierková činnosť, ktorú Živena prezentovala v roku 1887 usporiadaním Výstavy slovenských výšiviek. Výstava bola spojená s výstavou obrazov českého maliara Jaroslava Věšína. „Vtedy prvý raz vyzvané bolo obecnstvo, aby prišlo na slávnosti v rozmanitých krojoch národných... Až vtedy vedel si oceniť každý tam prítomný pravú hodnotu a umeleckú krásu výšiviek a krojov ľudových.“³⁶ Výstava sa stala významným kultúrnym podujatím, na ktorom sa stretli členovia slovenskej inteligencie a nadviazali dôležité kontakty na členov českej národne orientovanej inteligencie, ako bol napríklad Tomáš G. Masaryk. Výstava a jej kultúrno – spoločenský dopad bol pre Slovákov tak významný, že Svetozár Hurban Vajanský jej venoval báseň:

„Nuž poďte, ľud vás volá dielom svojim,
čo pilná ruka ženská utvorila,
čo desiatky liet v truhle s tulipánom
od pramatere vnučka zachovala
a chránila jak perlu, - poďte, vidzte,
to Živena nám vkusne poskladala
a predložila neveriacim zrakom!
Oj vidzte, vedzte: kde síl toľký zárod,

³⁴ KRČMÉRY, ref.30, s. 205.

³⁵ KRČMÉRY, ref. 30, s. 205.

³⁶ KRČMÉRY, ref. 30, s. 204.

tam nikdy, nikdy nezahynie národ.“³⁷

Napriek pozitívnej činnosti, ktorú Živena rozvíjala nepodarilo, sa jej celkom zabrániť, aby sa jej aktivity na konci storočia neposunuli do súkromnej sféry. Túto skutočnosť si uvedomovala aj samotná Živena, o čom svedčia spolkové správy z februára 1919, v ktorých sa konštatuje: „Posledné roky verejnosť slovenská počínala hľadiť na Živenu, ako na spolok mŕtvy, stagnujúci, prestávala sa o ňu zaujímať a tým menej ju podporovala... Zabudlo sa, čo znamenala Živena národne i spoločensky v krušných časoch po zatvorení Matice... Činnosť spolku za posledných rokov dostávala akýsi súkromný ráz, za vojny zvlášť obmedzovala sa len na opateru výšiviek uschovaných v martinskom muzeume.“³⁸

2.1 Časopis Živena

Časopis Živeny začal v dôsledku maďarizačnej politiky uhorskej vlády vychádzať až 41 rokov po vzniku samotného spolku, v roku 1910. Vychádzal pod názvom „Živena“.

Cieľom časopisu, ktorý sa od svojho vzniku prezentoval ako ženský časopis, bolo vzdelávať svojich čitateľov a v nepriaznivých podmienkach silnejúcej maďarizácie posilňovať povedomie Slovákov, najmä Sloveniek.

Časopis vychádzal 1x mesačne a bol určený pre širokú verejnosť. Cena časopisu vychádzala z nákladov na jeho vydanie a pre bežného čitateľa bola pomerne vysoká. „Predplatné pre Rakúsko – Uhorsko ročné 5 korún.“³⁹ Jeho cena sa postupne zvyšovala a v 30 rokoch dosiahla 40 Kčs.

Redakciou časopisu Živena bola od jeho vzniku v roku 1910 poverená predsedníčka spolku Elena Maróthy - Šoltésová. Prvé dva roky činnosti pôsobil v redakcii časopisu aj Pavol Socháň. Neskôr, v dôsledku stagnácie časopisu a nedostatku financií na prevádzku, sa redakcie ujala len Elena Maróthy - Šoltésová, ktorá na tomto poste pôsobila až do roku 1922. Anna Škultétyová prevzala redakciu časopisu Živena od roku 1923 a v redakcii pôsobila ešte v roku 1938. Od roku 1934 pracovala v redakcii a pomáhala viesť časopis Lea Mrázová.

³⁷ MLYNARČÍK, ref.2, s. 243.

³⁸ Spolkové správy. In Živena, 1919, ročník 10, č.2, s. 39.

³⁹ Spolkové správy. In Živena, 1910, ročník 1, č.12, s. 288.

Zámerom časopisu Živena bolo pozdvihnutie slovenského kultúrneho života. Túto skutočnosť podporoval fakt, že do časopisu prispievali významné osobnosti slovenskej literatúry, medzi nimi Svetozár Hurban Vajanský, Pavol Országh Hviezdoslav, Ľudmila Podjavorinská, Terézia Vansová, Božena Slánčiková Timrava, Ján Čajak, Pavol Socháň, Martin Rázus, Janko Jesenský, Ján Smrek, Štefan Krčméry, Elena Maróthy - Šoltéssová,...

Časopis bol obsahovo bohatý, bohato ilustrovaný a vo veľkom formáte, čo zvyšovalo jeho cenu, a práve z tohto dôvodu poklesli v roku 1911 jeho objednávky. Táto skutočnosť donútila vedenie Živeny k úsporným opatreniam. Stav sa odzrkalil v správe z roku 1911, ktorá konštatovala, že „... pre nedostatočnú zaujatosť obecnstva, nútené je (nakladateľstvo) aspoň dočasne pristaviť vydávanie tohto nákladného ilustrovaného časopisu.“⁴⁰ Aby bolo možné ďalšie fungovanie časopisu, bolo nevyhnutné uskutočniť úsporné opatrenia na zníženie nákladov na jeho vydávanie. Toto nutné obmedzenie sa vo vedení spolku Živena stretlo s nevôľou a spolok sa uzniesol, že časopis Živena, ako orgán spolku prejde pod správu výboru Živeny. Táto zmena mala za následok zoskromnenie časopisu, čo znamenalo, že začal vychádzať v zmenšenom formáte a bez ilustrácií. Tretí ročník časopisu vyšiel z avizovanými zmenami. Literárnu úroveň časopis nestratil, práve naopak, postupne začala narastať a objavili sa pochvalné komentáre - „, najlepšou odmenou za naše usilovanie bolo nám to, že Živene dostalo sa uznanlivých, pochvalných úsudkov i výrazov spokojnosti od obecnstva...“⁴¹. Do nasledujúcich čísel začali okrem príspevkov od vyššie uvedených autorov pribúdať diela zahraničnej literatúry. Medzi inými Hansa Christiana Andersena, Arthura Conana Doylea, Rudyarda Kiplinga, Guy de Maupassanta,...

Vysoká literárna úroveň časopisu a zníženie ceny postupne zvýšilo počet jeho čitateľov. Časopis sa vďaka tomu mohol v roku 1915 vrátiť ku svojmu pôvodnému formátu. Zvýšený dopyt po časopise nebránil jeho vedeniu, aby na stránkach uverejňovalo výzvy na zasielanie literárnych príspevkov. Ochote uverejňovať príspevky amatérskych spisovateľov vďaka časopisu Živena za svoje rozšírenie medzi slovenskými čitateľmi.

⁴⁰ Spolkové správy. In Živena. 1911. ročník 2, č.12, s. 271.

⁴¹ Nášmu ctenému obecnstvu. In Živena, 1912, ročník 3, č. 12, s. 384.

Okrem známych, aj menej známych, spisovateľov a prispievateľov uverejňovali v časopise svoje diela významné postavy slovenského a českého maliarstva – Miloš A. Bazovský, Martin Benka, Janko Alexy, Mikoláš Aleš,...

Časopis Živena sa delil na rubriky. Prvý ročník z roku 1910 vyšiel s nasledovnými rubrikami: básne, krásna próza, poučné články, obrazy, rubrika pre domácnosť, „zo spolku Živeny“, beseda, zo ženského sveta, literatúra, všeličo, smiechoty, spolkové správy, naše obrázky a hádanky. Počet rubriek postupne narastal a spolu s nimi sa rozširovala tématická základňa časopisu. Rubriky pribúdali, alebo sa menili počas celého obdobia. V 30. rokoch pribudli rubriky ktoré podávali informácie o divadelných predstaveniach, záhradkárstve, zdravotníctve, vedení domácnosti, zariadení bytu, móde, či detský kútik. V neskorších ročníkoch bola pomerne rozsiahla obrazová príloha, ktorá prinášala umelecké fotografie aj fotografie z bežného života, alebo fotografie významných osobností. Do tejto prílohy prispievali fotografiami a maľbami umelci aj amatéri z celého Slovenska.

Rozšírenie počtu rubriek a tém, ktorým sa časopis Živena venoval, bol podstatný pre skutočnosť, že „Živena“ sa postupne stala rodinným časopisom. Časopis rozšíril svoju čitateľskú aj prispievateľskú základňu do celého Československa, Európy ale aj medzi slovenských krajanov v Amerike.

Časopis Živena bol v čase svojho vzniku významný a prakticky jediný slovenský ženský časopis v Rakúsko – Uhorsku. Vďaka svojej osamotenosti a jedinečnosti bol jednotiacim prvkom slovenského ženského hnutia. Na jeho stránkach sa stretávali spisovatelia zo všetkých oblastí slovenskej kultúry. Mal nepopierateľnú národnoemancipačnú úlohu medzi slovenskými ženami a to najmä vďaka tomu, že pri jeho vzniku stáli národne uvedomelí ľudia, ktorí svoje názory prezentovali práve na stránkach časopisu Živena. Po vzniku prvej Československej republiky sa zmenilo poslanie spolku Živena, a tým aj časopisu. Kým za Rakúsko – Uhorska nemala „Živena“ konkurečný slovenský časopis, po vzniku Československa bola nútená sa pre svoje ďalšie fungovanie konfrontovať z ostatnými ženskými časopismi. Z rodinného časopisu sa postupne pretransformovala na časopis čisto ženský, ktorý svoje aktivity a články vydával nielen vo vzťahu k slovenským ženám, ale aj vo vzťahu ku krajanom v zahraničí.

2.1.1 Živena v rokoch prvej Československej republiky

Spolu so zánikom Rakúsko - Uhorska sa zmenila štátna príslušnosť obyvateľov Horného Uhorska aj postoj nových, československých elít k národnej a kultúrnej politike. Zmenilo sa postavenie Živeny, zo spolku, ktorý bol v minulosti vládnu mocou tolerovaný, sa v nových podmienkach stala spolkom, ktorého aktivity vláda priamo alebo nepriamo podporovala. So zmenou štátnej školskej politiky, ktorá v minulosti obmedzovala ambície Živeny na založenie dievčenského školstva, prišlo k naplneniu poslania, ktoré si stanovila pri svojom vzniku.

Počas prvých desaťročí existencie Živeny, bola jej činnosť obmedzovaná, ale po roku 1918 nastáva nový rozmach jej aktivít, ktoré sa oproti minulosti viacej špecifikovali a rozšírili. Zatiaľ čo počiatočným zámerom Živeny bolo zapojiť ženy do národného života, neskôr, po vzniku Československej republiky, sa jej aktivity rozšírili nielen na školstvo a sociálnu činnosť, ktorá znamenala úzku spoluprácu s Československým Červeným krížom ale aj na činnosť vydavateľskú, v rámci ktorej vyšli diela európskej klasickej literatúry ale aj príručky pre domácnosť, starostlivosť o dieťa alebo o hygienu a zdravotno - sociálnej službe. Táto špecializácia pomohla, aby sa povedomie o jej činnosti rozšírilo po celom Slovensku, čo Živene pomáhalo rozšíriť svoju členskú základňu. Nárast členov si vynútil pozmenenie, novelizovanie stanov a reformu vedúcich štruktúr spolku a jeho celkovej organizácie.

Počiatočné fungovanie a činnosť Živeny bola ovplyvnená vzťahom uhorských vyšších vrstiev k nemaďarským národom. Živena v uhorských podmienkach existovala, no jej činnosť bola obmedzená. Nemala povolenie rozširovať svoju členskú základňu prostredníctvom zakladania miestnych organizácií, čo výrazne uberalo na jej manévrovacom priestore. Táto situácia sa zmenila vznikom prvej Československej republiky a pod vplyvom spolupráce s českými „sesterskými“ spolkami ako bola brnenská Vesna.

So zmenou politickej situácie vyvstala potreba reorganizácie a modernizácie vedúcich štruktúr spolku. Živene naďalej nikto nebránil v zakladaní miestnych organizácií a záujem o členstvo sa zvýšil. Bolo potrebné dať tejto narastajúcej aktivite v rámci spolku organizačný rámec. Túto problematiku riešili vedúce špičky spolku spolu s radovými členmi na valných zhromaždeniach, ktoré boli vrcholným rozhodovacím orgánom. Valné zhromaždenia sa spravidla konali dvakrát do roka

a to 2. februára a v lete počas augustových slávností. Do roku 1928 sa konali výlučne v Turčianskom Sv. Martine. Od roku 1929 sa začali zvolávať do rôznych slovenských miest – Liptovský Mikuláš (1929), Zvolen (1930), Trenčín (1931) a iné. V právomoci valného zhromaždenia, ktoré bolo oficiálnym stretnutím zástupcov jednotlivých miestnych odborov, bolo voliť predsedkyňu spolku a členov vedenia, schvaľovať rozpočet a odsúhlasovať hospodárenie spolku. Valné zhromaždenie určovalo ďalšie smerovanie jeho činnosti. „Predsedníctvo v ústrednom výbore složené je: z predsedníčky, podpredsedníčky, tajomníčky, pokladníčky, zápisníčky schôdzok a z revízorov účtov... Výbor má 36 členov. Práca funkcionárok je dobrovoľná a bezplatná...“⁴²

Na mimoriadnom valnom zhromaždení – 2. februára 1919 padol návrh na rozšírenie spolkových stanov. Tento návrh bol vypočutý na 36. valnom zhromaždení 25. augusta 1920, na ktorom sa znenie stanov ustálilo a „dňa 3. júla 1920, boly jednohlasne prijaté a valné zhromaždenie sa už konalo podľa nich.“⁴³ Tieto Stanovy boli rozšírené o klauzulu, ktorá sa týkala zakladania miestnych organizácii spolku. Prvé miestne odbory Živeny boli založené v Trenčíne, Ružomberku, Nemeckej Ľupči, Košiciach a v Kremnici. V roku 1920 pribudlo 20 odborov zo všetkých častí Slovenska. Medzi novými odbormi bol aj miestny odbor v Turčianskom Sv. Martine, ktorý sa 18. augusta 1920 organizačne oddelil od ústredného vedenia spolku. V tomto roku sa na každoročných augustových slávnostiach zúčastnili už aj zástupcovia miestnych odborov Živeny. Spolková činnosť Živeny sa postupne presúvala z Ústredia v Turčianskom Sv. Martine na miestne odbory spolku.

Na rozdiel od valných zhromaždení, ktoré sa konali dva krát ročne, sa schôdzky miestnych odborov, aj vedenia spolku v Turčianskom Sv. Martine, konali častejšie. V prvých poprevratových rokoch sa vedenie spolku schádzalo nepravidelne. Od roku 1922 sa konali schôdzky každé dva týždne a v prípade nutnosti každý týždeň. Od roku 1927 sa konali výborové schôdzky 6x do roka, každý druhý mesiac.

Dôležitým rokom pre Živenu bol rok 1929, keď zmenila svoju organizáciu. Všetky miestne odbory boli zorganizované do štyroch okresov, čo malo sprehľadniť činnosť spolku, zjednodušiť organizáciu a hierarchizovať jeho štruktúru.

⁴² VOTRUBOVÁ, Štefana. Živena jej osudy a práca. Martin: Živena spolok slovenských žien, 1931, s. 75.

⁴³ Valné zhromaždenie Živeny. In Živena, 1921, ročník 11, č.2, s. 39.

Významným kritériom pre tieto zmeny bol fakt, že sa zvýšil počet miestnych odborov a pre vedenie spolku sa stala situácia neprehľadnou. Tento počín, a s ním spojená zmena Stanov bola potvrdená na mimoriadnom valnom zhromaždení 5. októbra 1930 v Turčianskom Sv. Martine. „Odkedy sú okresy uvedené v činnosť, je Živena ako celok grupovaná na ...: 1. Ústredný výbor v Turčianskom Sv. Martine. 2. Okresy, ktoré sú nateraz 4: východný, západný, severný a stredoslovenský.“⁴⁴ Zriadenie okresov Živeny bolo podmienené nielen administratívnou náročnosťou, ktorá bola na ramenách ústredného výboru spolku v Turčianskom Sv. Martine, ale aj skutočnosťou, že sa zo spolkových schôdzí vytrácala vzájomná osobná znalosť členov, čím sa tieto schôdze stávali menej osobnými. Rozčlenenie na okresy, teda menšie správne jednotky, malo odbremeniť vedenie spolku a tiež zabezpečiť určitý pocit súnalezitosti členov miestnych odborov v rámci okresu.

Rovnako ako ústredie spolku v Turčianskom Sv. Martine ani okresné výbory nemali svojich priamych členov. Do vyššie uvedených štruktúr spolku boli volení členovia miestnych odborov Živeny. Výbor mal 36 členov a bol volený na 3-ročné funkčné obdobie. Ústredie spolku, ktoré sídlilo v Turčianskom Sv. Martine a reprezentovalo spolok smerom k ostatným spolkom a organizáciám, bolo v neustálom kontakte so svojimi miestnymi odbormi. Členstvo v Živene sa delilo do niekoľkých kategórií: „...členov zakladajúcich, riadnych a od roku 1929 aj rodinných.“⁴⁵

Zmena organizačnej štruktúry, ktorá sa uskutočnila v roku 1920, dostala činnosť Živeny medzi ľudí vo všetkých častiach Slovenska. Táto reforma bola smerovaná von a zameraná na posilnenie pozícií Živeny a prenesenie jej ideálov a činnosti medzi ľudí. Naopak, reorganizácia, ktorá sa konala v roku 1929, bola smerovaná do štruktúr spolku a mala sprehľadniť jeho administratívu, čím sa mala posilniť jednota a koordinácia aktivít vo vnútri Živeny. Obidve tieto reorganizácie, boli napriek svojmu rozdielnemu zameraniu osožné pre ďalšie fungovanie spolku a posilnenie jeho pozície a kultúrno – spoločenskej prestíže.

⁴⁴ VOTRUBOVÁ, ref. 42, s. 78.

⁴⁵ VOTRUBOVÁ, ref. 42, s. 82.

Predsedníčky Živeny v rokoch 1918 – 1938

Predsedníčka	Roky	
„Anna Pivková	1869 – 1894	prvá predsedníčka Živeny
Elena Maróthy - Šoltéssová	1894 – 1927	spisovateľka a činovníčka ženského hnutia
Anna Halašová	1927 - 1945	do r. 1927 predsedníčka miestneho odboru v Martine ⁴⁶

Živena mala od svojho vzniku až po koniec prvej Československej republiky (ďalej len prvej ČSR) tri predsedníčky. Prvou z bola Anna Pivková, ktorá vo svojej funkcii pôsobila od roku 1869 do roku 1894, keď ju nahradila spisovateľka a činovníčka ženského hnutia na Slovensku Elena Maróthy - Šoltéssová. Bola to ona, kto sa sa zaslúžil o udržanie spolku na prelome storočí a jeho rozmach po páde Rakúsko – Uhorska. V roku 1927, keď sa pre vek vzdávala svojej predsedníckej funkcii, odovzdala svojej nástupkyni Anne Halašovej prosperujúci spolok, ktorý bol pevne etablovaný v slovenskom kultúrnom a spoločenskom povedomí a ktorý sa stal uznávaný pre svoju pedagogickú a sociálnu prácu. Anna Halašová, ktorá viedla spolok až do konca Druhej svetovej vojny v roku 1945, naďalej so svojej pozície zúročovala skúsenosti Živeny, ktoré nazbierala od svojho vzniku a ktoré vo svojich pedagogických zariadeniach, aj prostredníctvom svojich ostatných aktivít odovzdávala slovenským ženám.

V histórii akéhokoľvek spolku je dôležité organizačné zriadenie, podľa ktorého spolok funguje, aj osobnosti, ktoré ho vedú. Anna Pivková, Elena Maróthy - Šoltéssová a Anna Halašová boli, každá vo svojej dobe, podstatnými osobami, ktoré vytvárali a budovali postavenie Živeny a prostredníctvom nej formovali slovenské ženské hnutie.

⁴⁶ Porov.: VOTRUBOVÁ, ref. 42, s. 75.

2.2 Pedagogická a sociálna činnosť Živeny

So silnejúcim rozvojom slovenského národného života, ktorý začal začiatkom 19. storočia, si slovenské elity čoraz viac uvedomovali potrebu kvalitného a najmä národne vedeného školstva, ktoré by podporovalo myšlienku slovenskej svojbytnosti. Popri vzdelávaní a národnom uvedomovaní chlapcov sa čoraz výraznejšie rysovala potreba podobne orientovanej vzdelávacej činnosti pre dievčatá. Tejto úlohy sa na Slovensku zhostila Živena. Jedným z jej základných zámerov, ktoré si stanovila pri svojom vzniku, bolo vzdelávanie slovenských žien na slovenských školách a v slovenskom jazyku. V rámci Uhorska a jeho národnostnej politiky bol tento zámer nespĺniteľným cieľom. Slovenské školstvo bolo z vyšších miest pokladané za nežiaduce, odporujúce vládnej politike. Založenie slovenskej dievčenskej školy bolo v uhorských podmienkach prakticky nemožné. Slovenské dievčatá, ktoré prejavili snahu o prácu ako sociálne pracovníčky, boli odkázané na uhorské, teda maďarské inštitúcie. Anna Štarková v článku „Sociálna práca v Živene“ spomína na zlú povest' sociálnej práce medzi slovenskými ženami. „Bolo to celkom odôvodnené, sociálnou prácou pomáhala si maďarská vláda v maďarizačnej práci.“⁴⁷

Obrat v situácii nastal vznikom prvej ČSR, ktorá Živene nebránila v tejto aktivite, ešte ju v nej podporovala. Do popredia sa znovu dostala myšlienka založenia dievčenskej školy. „Vo výborovom zasadnutí dňa 20. januára 1919, ktoré bolo prvým, v oslobodenom už štáte, rokovalo sa o zmene stanov, o škole založiť sa majúcej, o jej programe.“⁴⁸ Pri vzniku a organizácii Vyššej dievčenskej školy v Turčianskom Sv. Martine, ktorej založenie bolo schválené na valnom zhromaždení spolku 2. februára 1919, sa Živena nechala inšpirovať školami Vesny v Brne.

Otváraciu reč predniesla predsedníčka Živeny, Elena Maróthy Šoltésová, v ktorej povedala: „... keď z obrovského zápasu národov, na koniec víťazne vyšla pravda ujarmených, malých národov, a sloboda dáva i nám Slovákom možnosť plného národného rozvoja, Živena nie len preto, že jej to stanovy nakladajú ale i preto, lebo vidí ako náš národ v prvom rade potrebuje dobrých škôl, chce uskutočniť svoj pôvodný cieľ. Praje si, aby toto zhromaždenie bolo medzníkom

⁴⁷ ŠTARKOVÁ, Anna. Sociálna práca v Živene. In VOTRUBOVÁ, Štefana. Letopis Živeny na desiate výročie osvobodenia. Turčiansky Sv. Martin: Živena, 1928, s.17.

⁴⁸Spolkové správy. ref. 38, s.39.

medzi minulou päťdesiatročnou ochromenosťou Živeny, a budúcou jej plnou blahodarnou činnosťou v novej oslobodenej vlasti.“⁴⁹

Bol vytvorený školský výbor, ktorý okamžite začal potrebné práce. Vyslal M. Paulíny – Tóthovú a M. Pietrovú kvôli informáciám do Prahy a do brnenskej Vesny. V Českých krajinách bolo dievčenské školstvo na vyššej úrovni. Z tohto dôvodu prišiel do Turčianskeho Sv. Martina krátko po zverejnení plánov Živeny riaditeľ Vesniných škôl František Mareš.

Riadne valné zhromaždenie Živeny sa konalo 5. augusta 1919 a skončovalo, že prípravy na otvorenie školy Živeny sú takmer ukončené, na čom si nemalú zásluhu pripísal František Mareš. Ten svojimi skúsenosťami pomáhal školskému výboru, vypracoval podrobný plán školy a pomáhal so zháňaním kvalifikovaných učiteľov. Predsedníčka Živeny Elena Maróthy Šoltésová na zhromaždení pripomenula, že „Živena práve v rok svojho päťdesiatročného trvania otvára školu, uskutočňuje pôvodný svoj cieľ.“⁵⁰ Privítala učiteľov, ktorí budú pracovať v Živeninej škole, riaditeľku školy Máriu Štechovú, Gabrielu Beranovú, ktorá prišla ako hosť z Vesny, a správkyňu gazdinskej školy a Antóniu Hornekovú odbornú učiteľku pre priemyslový odbor. Prvá dievčenská škola Živeny bola otvorená 18. septembra 1919. „Vyššia dievčenská škola má poskytnúť žiačkam v prvom rade všeobecné vzdelania a prípravy pre život rodinný, súčasne však má ich uspôsobiť aj pre rôzne povolania hospodársko administratívne...“⁵¹ Zápis do školy sa konal 10. – 17. septembra a bol určený pre dievčatá od 14 rokov. Zápisné na školský rok bolo 10 korún. „Vedľa tejto vyššej pokračovacej školy päťmesačný kurz gazdinský. V ňom nadobudnú si dievčatá teóriu i praxou všetky známosti potrebné k vedeniu usporiadanej domácnosti.“⁵² Do tohto kurzu prijímali dievčatá po vychodení meštianskej školy a vo veku 16 rokov. Vyššiu dievčenskú školu navštevovalo 28 žiakov, gazdinskú školu 16 zo všetkých strán Slovenska. Napriek skorému termínu otvorenia, bola škola prechodne umiestnená v prenajatých priestoroch. Tento stav bol nevyhovujúci, so zreteľom na ďalší rozvoj školy a početný nárast jej študentov. Živena dočasný nedostatok priestorov riešila žiadosťou o finančný príspevok na novú budovu školy. Otvorenie školy Živeny sa

⁴⁹ Spolkové správy. ref. 38, s.39.

⁵⁰ Spolkové správy. ref.38, s.39.

⁵¹ Spolkové správy. ref.38, s.39.

⁵² Vyššia trojtriedna pokračovacia škola Živeny. In Živena, 1919, ročník 10, č.1, s.18.

konalo 18. septembra predpoludním v Turčianskom Sv. Martine. „... tu v neveľkom domčeku v Martine, ticho bez hluku odbudla sa slávnosť, skromná, beznáročná...“⁵³,prejav predniesla Elena Maróthy Šoltésová a František Mareš. 15. októbra 1919 sa konalo stretnutie školského výboru Živeny, na ktorého zasadaní sa zúčastnila podpredsedníčka americkej Živeny Mária Woláriková. Prispela svojimi radami a aj 1000,- korunovým darom do riešenia priestorovej otázky Živeninej školy.

Cieľom Živeninej školy bolo pripraviť slovenské dievčatá na činnosť medzi ľuďmi a na prácu v domácnosti. Úlohu slovenskej ženy v spoločnosti zhrnula Elena Maróthy Šoltésová v článku „Nové úlohy“: „...svolávaly by shromaždenia dedinských žien, aby im povysvetlovaly, čo treba, napravily im rozum a tak čelily podlým podnecovaniám vnútorného nepriateľa...Potom pomáhať chudobe, vdovám s nedospelými deťmi, starať sa o opateru chorých a opustených, o mravnú i hmotnú opateru detí na seba ponechaných, i vôbec skutkom napomáhať všetky podobné podujatia. Toto je pole pre ženskú činnosť...“⁵⁴

5. novembra 1919 sa konala schôdza riadneho i školského výboru, ktorý sa uzniesol, že je nevyhnutné rozšírenie priestorov Živeninej školy a „že už budúcej jari prichytíme sa ku stavbe vlastných budov pre školu a pre internát.“⁵⁵ Na schôdzi sa riešila otázka prednáškových kurzov, ktoré budú pre členov organizované od 11. novembra 1919. „Začiatok sociálnej práce slovenskej ženy v Živene bol kurz sociálnej pečlivosti v Turčianskom Sv. Martine.“ Kurz sa konal v učebnej sieni Živeninej školy a našiel si svojich priaznivcov. Prvé tri prednášky viedol František Mareš. Frekventantov kurzu oboznámil s úlohou sociálnej pečlivosti, ktorá spočívala v starostlivosti o dieťa, a to o dieťa vlastné, ale aj o dieťa všeobecne. V druhej prednáške predostrel dôležitosť rodinnej starostlivosti. Mimo iného uviedol skutočnosť, že nijaká organizácia nemôže nahradiť dieťaťu rodinu. Jednou z priorit sociálnej pečlivosti má byť zachovať dieťaťu rodičov, prípadne im pomôcť pri výchove a výžive ich dieťaťa. Štvrtú prednášku „o duševnom vývine nemluvňata“ predniesol MUDr. Jaromír Švamberk, ktorý v nej „dôrazne poučil matky o ich povinnostiach k dieťaťu, o jeho opatere a správnej výžive.“⁵⁶ Piatu prednášku „o

⁵³ Otvorenie školy Živeny. In Živena, 1919, ročník 10, č.3, s.57.

⁵⁴Nové úlohy. In Živena, 1919, ročník 10, č.3, s.51.

⁵⁵ Otvorenie školy Živeny. ref. 53, s. 58.

⁵⁶ Spolkové správy. In Živena, 1919, ročník 10, č.4, s.78.

duševnom vývine dieťaťa“ viedol Ján Voborník, riaditeľ meštianskych škôl v Turčianskom Sv. Martine. V šiestej, ktorú viedol plukovný lekár Dr. A. Ryšánek hovoril „o eugenických snahách, predostrel...zhubné na potomstvo následky: tuberkulózy, pohlavných chorôb a pijanstva.“⁵⁷ Touto, šiestou prednáškou sa skončil prvý kurz sociálnej pečlivosti, ktorý organizovala Živena. O mesiac neskôr 20. januára 1920 sa začal druhý kurz, ktorý otvorila prednáška Dr. Ryšánka „o zdravotných ideáloch moderného štátu.“⁵⁸

Napriek tomu že tento prvý kurz mal lokálny charakter, konal sa len v Turčianskom Sv. Martine, prednášky z neho sa šírili prostredníctvom časopisov po celom Slovensku. Takýmito aktivitami sa prebúdzal záujem o doteraz zanedbávanú sociálnu prácu. Bola to príprava na zvolanie prvého zjazdu sociálnych pracovníčok. „Sjazd svolaný bol na 2. februára 1920 do Turčianskeho Sv. Martina. Prítomné boli na ňom delegátky z pätnástich slovenských miest.“⁵⁹ Na zjazde sa ukázalo ako potrebné, aby úlohy rovnomerne rozdelili medzi Československý Červený kríž (ďalej len ČsČK), Pečlivosť o dieťa a Živenu. Bol vypracovaný plán, ktorý mal zabezpečiť, aby dve organizácie nevykonávali paralelne rovnakú činnosť. „Živena ponechala si predbežne činnosť propagačnú a výchovnú.“⁶⁰

Na stretnutí prehovorila predsedníčka ČsČK Dr. Alica Masaryková. Sociálnu starostlivosť charakterizovala slovami „je dobre použitá veda. Je to snaha pomôcť ľuďom na základe vedeckom... Sama veda však nepostačí ak sa nepracuje s láskou a citom.“⁶¹ Podľa slov Anny Štarkovej sa stala prítomnosť Dr. Masarykovej na zjazde pre mnohé jeho účastníčky silným zážitkom.

4. decembra 1922 otvorili ČsČK, v spolupráci so Živenou, Ochranou matiek a kojencov, Robotníckou telocvičnou jednotou, Sokolom a Carmen v Turčianskom Sv. Martine detské jasle. „Zo začiatku prijali do nich 6 detí, ale dnes (1923) ich je už 11. Deti sú prijímané od 1. do 3. roku.“⁶² Okrem jaslí zakladala Živena školy po celom Slovensku. Do apríla 1923 založila „11 rodinných škôl a 35 kurzov.“⁶³

⁵⁷ Živena. In Živena, 1920, ročník 10, č.6, s. 117.

⁵⁸ Živena. ref.57,s.118.

⁵⁹ ŠTARKOVÁ, ref.47, s.18.

⁶⁰ ŠTARKOVÁ, ref.47, s. 19.

⁶¹ ŠTARKOVÁ, ref.47, s. 19.

⁶² PACÁKOVÁ, B. Jasle a humanizmus. In Živena, 1923, ročník 13,č. 6 – 7, s.141.

⁶³ Nové odbory Živeny. In Živena, 1923, ročník 13,č.4, s.79.

Kvôli vysokým nákladom na činnosť týchto škôl sa vedenie Živeny rozhodlo podať žiadosť na ich zoštátnenie. Tejto žiadosti Ministerstvo školstva a národnej osvety vyhovel a vyňalo školy z právomoci Živeny. Napriek tejto zmene Živena „svoje“ školy naďalej podporovala. Po odovzdaní škôl do správy štátu sa Živene uvoľnili ruky a mohla pozornosť venovať dospelým ženám. Zamerala sa na robotníčky a slúžky, pre ktoré usporadúvala kurzy šitia, varenia, zdravotníctva a vychovávateľstva. Posilnila sociálnu činnosť. Inšpiráciu k nej hľadala Živena v Čechách, kde bola sociálna činnosť na vyššej úrovni. Znovu sa ukázala potreba ustanovizne, ktorá by vychovávala erudované pracovníčky, s primeranou kvalifikáciou na vykonávanie sociálnej práce. Vystala požiadavka na postavenie budovy, ktorá by zastrešila túto ustanovizeň aj kurzy, ktoré organizovala Živena. Bolo rozhodnuté o postavení Ústavu Milana Rastislava Štefánika (ďalej len M. R. Štefánika) v Turčianskom Sv. Martine, sídle Živeny. Cieľom Ústavu M. R. Štefánika bolo vychovávať a vzdelávať dievčatá v činnostiach a dovednostiach, ktoré využijú v rodinnom alebo pracovnom prostredí a ktoré budú šíriť po celom Slovensku ako učiteľky alebo sociálne pracovníčky. V Ústave má byť „sriadený penzionát i pre jeho chovanky i, podľa potreby, pre žiačky prezpolné iných škôl,...“⁶⁴ Ústavu M. R. Štefánika sa venujeme v samostatnej kapitole.

25. apríla 1923 sa konalo v Turčianskom Sv. Martine zasadnutie Ústredného výboru Živeny, na ktorom bola v súčinnosti s miestnymi odbormi prijatá iniciatíva, ktorá 300 slovenským deťom z Viedne ponúkla prázdniny na Slovensku. „V kolóniách po 20 – 30 detí umiestnené budú v odboroch v miestach: Brezno, Brezová, Dolný Kubín, Kremnica, Levoča, Ľubietová, Turčiansky Sv. Martin...“⁶⁵ Podmienkou pre umiestnenie týchto detí do konkrétneho kraja bolo „aby kraj v ktorom detí budú, bol čisto slovenský.“⁶⁶

Na žiadosť ČsČK v Prahe sa valné zhromaždenie ČsČK a Živeny uskutočnilo spoločne, počas augustových slávností v Turčianskom Sv. Martine dňa 7. - 8. augusta 1923. Na tomto spoločnom valnom zhromaždení sa mala prerokovať budúca i súčasná spolupráca oboch spolkov, v oblasti sociálnej práce. Program bol nasledovný: 7. augusta 1923 o 14. hodine budú paralelne otvorené obidve valné

⁶⁴MARÓTHY-ŠOLTÉSOVÁ, Elena. Ústav Milana Rastislava Štefánika a výchova slovenských žien In. Živena, 1923, ročník 13, č.3, s. 42.

⁶⁵ Spolkové správy. In Živena, 1923, ročník 13, č. 5, s.99.

⁶⁶ Spolkové správy. ref. 65, s.99.

zhromaždenia ČsČK v župnom dome a Živena v budove gymnázia. „Po valnom zhromaždení, o pol 5 hodine popoludní, bude spoločná schôdzka Živeny a Čsl. Červeného kríža...“⁶⁷ Na spoločnom valnom zhromaždení prehovorila za Živenu Elena Maróthy - Šoltéssová a za ČsČK Dr. Alica Masaryková.

Valné zhromaždenie Živeny, 7. augusta 1923 otvorila príhovorom jej predsedníčka Elena Maróthy - Šoltéssová. V prejave pripomenula smrť Charlotty G. Masarykovej a vyzdvihla úzku spoluprácu s ČsČK v praktickej sociálnej činnosti.

Elena Maróthy - Šoltéssová predniesla prejav aj na spoločnom zhromaždení Živeny a ČsČK, kde poukázala na rozvoj dievčenského školstva a sociálnej práce na Slovensku. Vyzdvihla pomoc českých sociálnych pracovníčok vo výchove a vzdelávaní svojich slovenských kolegyň. Vysoko ocenila aktivity, ktoré v spolupráci so Živenou vykonáva na Slovensku ČsČK. „A sblíženie má sa ešte utužiť nádejným Ústavom Milana Rastislava Štefánika, ktorý vybudovať má Čsl. Červený Kríž a v ňom na sociálnej výchove slovenských žien pracovať má Živena.“⁶⁸

Svoju reč predniesla predsedkyňa ČsČK Dr. Alica Masaryková. Pripomenula existenciu Matice slovenskej, ktorá je úzko prepojená so Živenou, v aktivitách ktoré spolu vykonávali, aj skutočnosť, že „k výročiu Matice slovenskej vždy pripojuje sa Živena, spolok slovenských žien... Matica slovenská a Živena dávaly ráz martinským slávnostiam. Tohto roku prvý raz pristupuje k starousadlým inštitúciám Československý Červený Kríž.“⁶⁹

Z augustového spoločného valného zhromaždenia sa zrodila konkrétna spolupráca. 19. októbra 1923 sa konala prvá schôdzka prípravného výboru pre sociálno – kultúrnu prácu na Slovensku. Za ČsČK bola prítomná Dr. Alica Masaryková, za Živenu František Mareš a Oľga Šimková. V protokole sa hovorí „jednotným programom sociálno – kultúrnym obľahčí sa práca jednotlivým spolkom a celková práca sociálne – kultúrna sa prehĺbi.“⁷⁰ Spolupráca ČsČK a Živeny, sa po spoločnom valnom zhromaždení v lete 1923 ešte viacej prehĺbila. Obe tieto organizácie si na Slovensku vybudovali pevné postavenie s dobrým

⁶⁷ Spolkové správy. In Živena, 1923, ročník 13, č.6 a 7, s.140.

⁶⁸ Spolkové správy. In Živena, 1923, ročník 13, č.8, s.160.

⁶⁹ Reč dr. Alice Masarykovej na slávnostnom zhromaždení Matice Slov., Živeny, Červeného Kríža a Muzeálnej slov. spoločnosti. In Živena, 1923, ročník 13, č.9, s. 177 -178.

⁷⁰ O spoločnej činnosti Červ. Kríža, Matice slovenskej a Živeny. In Živena, 1923, ročník 13,č.10, s. 198 – 199.

menom. Činnosť obidvoch spolkov, Živeny, aj ČsČK sa často prelínala. Dobrým príkladom takejto spolupráce boli Detské sociálno-zdravotné stanice ČsČK, do ktorých posielala Živena absolventky svojich kurzov sociálnych pracovníčok, aby nazbierali skúsenosti.

V dvojčísle časopisu Živena na júl a august 1925 sa na strane 150 nachádza „Učebná osnova župnej dvojročnej školy pre sociálno zdravotnú pečlivosť v Turčianskom Sv. Martine...“⁷¹ Medzi na škole vyučované predmety patrila „slovenčina, vlastiveda, počty a účtovníctvo, teloveda a telesná výchova, zdravotná všeobecná a sociálna, psychológia a vychovávateľstvo, právne základy sociálnej pečlivosti o mládež, organizácia sociálno zdravotnej pečlivosti o mládež, činnosť okresnej pečlivosti o mládež, konkrétna pečlivosť sociálna, prehliadky ústavov a zariadenia sociálno zdravotnej pečlivosti o mládež, praktický výcvik, domáce hospodárstvo a praktické cvičenia, varenie s naukou o potravinách, šitie, strihy, práce ozdobné, náuka o látkach, kreslenie a ručný výcvik, telesné cvičenia a hry, spev.“⁷²

Podľa „organizačného štatútu školy“ je jej cieľom „poskytnúť odborného vzdelania žiačkam, ktoré chcú sústavne pracovať na zlepšení sociálno – zdravotných pomerov na Slovensku.“⁷³ Za týmto účelom sa v Turčianskom Sv. Martine zriadil Ústav M. R. Štefánika. „Štatút“ sa zaoberal „cieľom..., aj organizáciou..., žiačkami..., zápisom a prijímacími podmienkami, osnovou a učebnou látkou, učebným a príspevkom na školské pomôcky, školskými správami a vysvedčením, vyučovacou dobou, zriadením a udržovaním školy a učiteľstvom.“⁷⁴

Budova Ústavu M. R. Štefánika nebola ešte otvorená a školy boli provizórne umiestnené v Štubnianskych Tepliciach až do konca marca 1926. Pri Ústave pôsobil „prázdninový kurs pre učiteľky, ktorého cieľom je vycvičiť účastnice vo vedení kursov na šitie, varenie a kursov sociálnej pečlivosti pre vidiecke ženy.“⁷⁵ Župná škola v Turčianskom Sv. Martine mala vo svojich osnovách prehliadky ústavov a sociálno zdravotných zariadení. V prvom ročníku sa tejto problematike venovalo menej pozornosti - 4 hodiny. V druhom sa počet hodín zvýšil na 10. Podstatou

⁷¹ Učebná osnova. In Živena, 1925, ročník 15, č. 7-8, s.150.

⁷² Učebná osnova. ref.71, s.150 – 151.

⁷³ Organizačný štatút župnej dvojročnej školy pre sociálno zdravotnú pečlivosť v Turčianskom Sv. Martine. In Živena, 1925, ročník 15, č.10 – 11, s.218.

⁷⁴ Organizačný štatút župnej dvojročnej školy pre sociálno zdravotnú pečlivosť v Turčianskom Sv. Martine. ref.73, s.218 – 220.

⁷⁵ Všetkým odborom Živeny. In Živena, 1926, ročník 16, č. 6, s.118.

týchto hodín bolo, aby sa študentky oboznámili s podmienkami v týchto zariadeniach. Zo svojich postrehov urobili písomný výstup a viedli ňom diskusiu. Martinské inštitúcie tohto zamerania už študentky poznali. Z tohto dôvodu prikróčili ich učitelia k inému riešeniu. „S povolením ministerstva školstva každý štvrtý týždeň stiahne sa týždenných desať hodín na štyridsať a spraví sa celotýždňová exkurzia. V ostatných troch týždňoch ... dohľadujú sa teoretické predmety.“⁷⁶

27. – 29. augusta sa konali v Turčianskom Sv. Martine každoročné augustové slávnosti. Po vzniku prvej ČSR sa ráz augustových slávností pozmenil. Spočiatku boli „rodinnou slávnosťou Slovákov, intímnu, idylickou. Od prevratu na miesto takýchto nastúpily veľkolepé slávnosti, slávnostné okázalé manifestácie.“⁷⁷ Čo sa na týchto slávnostiach nezmenilo bola ich atmosféra „to vnútorné teplo, tú srdečnosť, ktorá dodávala Martinu prít'azlivosť.“⁷⁸ „Hlavným dňom slávnosti je 29. august. Ráno budú služby Božie v oboch kostoloch, potom slávnostné otvorenie novej budovy Matice slovenskej a Ústavu M. R. Štefánika...“⁷⁹ Pri tejto príležitosti prehovoril prezident Tomáš G. Masaryk, ktorý sa toho času nachádzal v Turčianskom Sv. Martine. Prezidenta privítal predseda Matice slovenskej biskup Blaha. Po oficiálnom otvorení budovy Matice slovenskej sa sprievod hostí pohol k Ústavu M. R. Štefánika.

Napriek existencii Ústavu M. R. Štefánika sa na Slovensku prejavoval nedostatok odborných škôl pre ženské povolania. Veľké nádeje sa vkladali do nových absolventiek, ktoré z Ústavu vyjdú. Práve s nimi sa počítalo ako s učiteľkami na nových, ešte neexistujúcich dievčenských školách. „Cieľom odborných škôl pre ženské povolania je: 1. Aby teoreticky a prakticky vzdelávaly a vychovávaly dievčence škole odrastené... 2. aby prehľbovaly ich odborné znalosti a povznášali úroveň ženského vzdelania, 3. Aby ich urobily schopnými k samostatnému zamestnaniu...“⁸⁰ Na tieto ciele boli zriaďované Rodinné školy, ktorých cieľom bolo poskytnúť vedomosti na vedenie domácnosti, 5 mesačné školy na vedenie

⁷⁶ Zo župnej školy pre sociálno – zdravotnú pečlivosť pri Ústave M. R. Štefánika. In Živena, 1926, ročník 16, č. 9 – 10, s. 194.

⁷⁷ Slovenské národné slávnosti v Turčianskom Sv. Martine v dňoch 27 – 29. augusta. 1926. In Živena, 1926, ročník 16, č. 9 – 10, s. 194.

⁷⁸ Slovenské národné slávnosti v Turčianskom Sv. Martine v dňoch 27 – 29. augusta. ref. 77, s. 194.

⁷⁹ Všetkým odborom Živeny. ref. 75, s. 117.

⁸⁰ ANDRESOVÁ, E. Odborné školy pre ženské povolania In Živena, 1927, ročník 17, č. 6, s. 117.

domácnosti a školy kuchárske, živnostenské pracovne, školy pre sociálnu službu, dievčenské ľudové školy pokračovacie, kurzy ľudové a špeciálne.

2. februára 1928 sa konalo valné zhromaždenie Živeny, ktorému predsedala jej predsedkyňa Anna Halašová a konalo sa v dvorane Župného domu. Prítomné boli čestné predsedníčky Alica Masaryková a Elena Maróthy - Šoltéssová. Vzťahy medzi absolventkami a Ústavom sa na odporúčanie Alice Masarykovej neprerušili a komunikácia medzi nimi bola vzájomná. „Z Ústavu pošle sa z času na čas pozdravenie...do prvého takéhto pozdravenia prispela krásnymi slovami aj sama Dr. A. Masaryková: „Nezabúdajte na svojich dedinkách, že mnohému môžeme sa učiť od nášho ľudu... má úctu ku svojej práci a práca ľudu je krásna!... Ani na to nezabúdajte, že ľud náš má zvláštny zmysel pre sviatky....šesť dní pracuje, siedmy odpočíva... ak máte v nedeľu prednášku, alebo besedu, nech je ona nedeľná!“⁸¹ Vo svojom liste nabádala absolventky, aby mali úctu k tradíciám ľudí, ktorých majú vzdelávať.

V roku 1929 sa zmenilo formálne postavenie školy v Turčianskom Sv. Martine. „Zrušením žúp staly sa župné školy Ústavu M. R. Štefánika krajiniskými. Sú to: Krajiniský ústav pre vzdelanie učiteliek gazdinského oboru a Krajiniská škola pre sociálno – zdravotnú pečlivosť.“⁸² Ústav M. R. Štefánika sa v roku 1928 zamerl na otázky výživy. Aby bola zachovaná a rozvíjaná myšlienka, s ktorou Ústav vznikol, a to vzdelávanie žien, boli dievčatá z oboch škôl, ktoré v ňom sídlili ubytované spolu, aby „zásady hygienické a sociálne osvojili si i žiačky učiteľského ústavu a opačne, aby zásady hospodárnosti, praktičnosti prešli medzi žiačky pre sociálno – zdravotnú pečlivosť.“⁸³

Na valnom zhromaždení mala prejav Oľga Šimková, ktorá zhodnotila rozvoj ženského odborného školstva slovami „v ženskom odbornom školstve urobilo sa za posledných 10 rokov na Slovensku mnoho. Ved' dnes máme už v 18. miestach takéto školy... Je pravda, že Živenou založené školy byly zoštátnené. Stalo sa tak na žiadosť samého nášho spolku....Každá doby má svoje ideály výchovy...Naše staré matky, sdružené v Živene, vystihly ideál výchovy dievčat, zodpovedajúci ich časom

⁸¹ Z Ústavu M. R. Štefánika v Turčianskom Sv. Martine. In Živena, 1928, ročník 18, č.3, s. 95.

⁸² Zpráva o činnosti Živeny spolku slovenských žien, za správny rok od 1.januára do 31. decembra 1928. In Živena, 1929, ročník 19, č.1, s.26.

⁸³ Zpráva o činnosti Živeny spolku slovenských žien, za správny rok od 1.januára do 31.decembra 1928. ref. 82, s.26.

a ich požiadavkam.“⁸⁴ Vyslovila kritiku na pomery, v ktorých sa nebral ohľad na to, či sú niektoré povolania potrebné. Poukazovala na skutočnosť, že mnohé profesie nie sú v súčasných podmienkach schopné sa uplatniť, pre nedostatok pracovných miest v odbore a dodáva „a predsa preplňujeme tieto školy i naším ženským dorastom.“⁸⁵ „Naše odborné ženské školy pripravujú dnes nie len pre praktický život, pre prácu s akou je spojené vedenie domácnosti a starosť o rodinu.... tieto školy dávajú žiačkam viac: celá ich osnova smeruje k harmonickému vzdelaniu dievčenskej bytnosti... venuje zvýšenú pozornosť etickej stránke výchovy a podporuje ostatné vzdelanie potrebné dnešnej žene...“⁸⁶ Informovala zúčastnených o kurzoch, ktoré v rôznych častiach Slovenska zakladajú absolventky Ústavu M. R. Štefánika, pripomína však, že podobných sociálnych pracovníčok je na Slovensku stále nedostatok, a preto je potrebné žiadať pomoc z Čiech.

Na augustových slávnostiach v Martine v lete 1929 odznela prednáška Andreja Mihála, v ktorej konštatoval „sociálne a zdravotné otázky úzko súvisia s hospodárskymi problémami ako spojené nádoby.“⁸⁷ Kritizoval konzervatívne prostredie Slovenska, v ktorom sa vytváralo málo pracovných miest. Dôraz kládol na skutočnosť, že „sociálnemu zlu predchádzať treba preventívnou pečlivosťou. Najmä bedliť treba o mládež.“⁸⁸ Pripomenul, že zlepšenie sociálnych podmienok na Slovensku musí mať inštitucionalizovanú podobu, a nesmie zostať na pleciach jednotlivca. Túto službu by mali vykonávať predovšetkým kvalifikované sily, ale v neposlednom rade aj dobrovoľníci. V kontexte týchto slov vyzdvihol zásluhnú činnosť Živeny na poli sociálnej práce na Slovensku.

V školskom roku 1929/1930 mal Ústav M. R. Štefánika: „1. Krajinský ústav učiteliek odborných škôl pre odbor šitia šiat, 2. Krajinskú sociálno – zdravotnú školu, 3. Ľudové kursy pre ženy, 4. Päť mesačný kurs pre domáce, sociálne a zdravotné vzdelanie žien a detí.“⁸⁹

Od 7. – 24. júla 1930 sa v Ústave M. R. Štefánika v Turčianskom Sv. Martine konal „kurs pre učiteľky odborných škôl pre ženské povolania“, ktorý usporiadal ČsČK.

⁸⁴ ŠIMKOVÁ, Oľga. Význam ženských odborných škôl. In Živena, 1929, ročník 19, č. 3, s.67.

⁸⁵ ŠIMKOVÁ, ref. 84, s.68.

⁸⁶ ŠIMKOVÁ, ref. 84, s.91.

⁸⁷ Sociálna a zdravotná pečlivosť na Slovensku a Živena. In Živena, 1930, ročník 20, č.2, s.48.

⁸⁸ Sociálna a zdravotná pečlivosť na Slovensku a Živena. ref. 87, s.48.

⁸⁹ Výročná správa Ústavu Milana Rastislava Štefánika. In Živena, 1930, ročník 20, č.7. - 8, s.193.

Po postavení Ústavu M. R. Štefánika v roku 1926 a Domu Alice Masarykovej v roku 1932, čím bolo v Turčianskom Sv. Martine zabezpečené dievčenské školstvo sa činnosť Živeny v meste a na celom Slovensku viacej zamerala na vzdelávanie žien v domácnosti, najmä na vidieku. Živena v spolupráci s ČsČK usporiadavala kurzy, po celom Slovensku. Každý rok sa zamerala na jeden zo slovenských krajov. Sociálna činnosť, spolu s hygienou a starostlivosťou o úroveň bývania, ktorú Živena na sklonku prvej ČSR vykonávala, svojou podstatou smerovala k zvýrazneniu potenciálu slovenskej dediny ako objektu cestovného ruchu.

Živena svojou pedagogickou činnosťou podnietila v poprevratových rokoch záujem o ženské povolania a prispela medzi slovenskými ženami k zvýšeniu povedomia o zdraví a hygiene. Aktivity Živeny, ktoré vykonávala v sociálnej a pedagogickej sfére, sa stali na mnohých miestach a v konkrétnych oblastiach žiadanými a vysoko cenenými.

2.2.1 Ústav Milana Rastislava Štefánika a Sociálno -zdravotný dom Dr. Alice Masarykovej

Prvé plány na založenie Ústavu, ktorý by vychovával sociálne pracovníčky sa objavili v roku 1920. Vďaka zameraniu Živeny na výchovu dievčat to bola ona, kto sa ujal tejto myšlienky. Od počiatku sa v tejto veci angažovala predsedníčka ČsČK Dr. Alica Masaryková, ktorá navrhla umiestnenie tejto inštitúcie do Bratislavy, pod správou profesorky dr. Poubovej.

Vyvstala otázka financovania tohto projektu. Alica Masaryková vyslala, vyššie zmienenú profesorku do Ameriky aby požiadala Slovenskú Ligu o finančnú pomoc pri stavbe Ústavu. Slovenská Liga na tento účel schválila sumu jeden milión korún. Rovnaká suma, jeden milión korún bola vedená „...ako bezúročná pôžička Čsl. Červenému Krížu....ďalší jeden a pol milión Kč vyžiadali si Čsl.Červený kríž ako štátnu subvenciu.“⁹⁰

Pri organizovaní činnosti, aj pri zakladaní Ústavu, poskytol Živene neoceniteľnú pomoc František Mareš, ktorý mal skúsenosti z brnenskej Vesny. Vďaka jeho podpore predostrela Živena návrh na postavenie budovy pre zmienený

⁹⁰ VOTRUBOVÁ, ref. 42, s.151.

Ústav v Turčianskom Sv. Martine. Tento návrh v decembri 1921 odobrila Dr. Alica Masaryková na schôdzke v Župnom dome v Turčianskom Sv. Martine. Ustálil sa na nej názov nového Ústavu, ktorý pomenovali Ústavom M. R. Štefánika. Plány na budovu Ústavu vyhotovil za pomoci a pripomienok Františka Mareša architekt Dušan Jurkovič. Pozemok, na ktorom mal Ústav stáť, darovalo mesto Turčiansky Sv. Martin.

Základný kameň Ústavu bol položený 9. augusta 1922, na augustových slávnostiach, ktoré sa každoročne konali v Turčianskom Sv. Martine. Zakladajúcu listinu, uloženú do základov budovy Ústavu prečítal Dr. Igor Dula a jej znenie bolo nasledovné:

„Pamätná listina

na pamiatku toho, ako sme zakladali Ústav Milana Rastislava Štefánika 9. augusta 1922 roku v Turčianskom Sv. Martine....

...Ústav má slúžiť výchove slovenských žien k takrečenej sociálnej pečlivosti, ktorú stvorila si sama nevyhnutná potreba, ako neúnavnú naprávateľku zla a kliesniteľku cesty k dobru, najmä odkedy svetová vojna zkazila ľudí a rozvrátila pomery. Sociálna pečlivosť vyžaduje od svojich vykonávateľov sebazapieravú prácu v prospech iných, na ich zdokonaľovanie a chránenie, keď sú telesne alebo duševne slabí, i vždy hotovú ochotu k pomoci trpiacim, krivdeným, bezpomocným – vyžaduje teda skutky lásky a súcitu. A k tomu svojim duševným založením povolané sú najmä ženy. Ale aby sociálnu pečlivosť s úspechom mohli konať, musia byť k nej vychované. Takáto výchova deje sa teraz temer u všetkých vzdelaných národov systematicky.

I u nás je veľká potreba na vychované pracovnice, preto zakladáme Ústav na ten cieľ. Dali sme mu meno Milana Rastislava Štefánika, najväčšieho slovenského hrdinu svetovej vojny – hrdinu pravdy, lásky, sebazprenia a práce.

Živena, spolok slovenských žien, po našom národnom osvobodení pri vedení školského radcu Fraňa Mareša, riaditeľa Vesny v Brne, pripravovala sa popri zakladaní rodinných škôl i k sociálnej činnosti. Slečna dr. Masaryková, dcéra nášho prezidenta a predsedkyňa Československého Červeného kríža, priala jej snahám; umienila si založiť školu sociálnej pečlivosti pre Slovenky a vyslala na svoje náklady profesorku Dr. Máriu Poubovú do Ameriky študovať tamojšie školy tohto druhu. Dr. Poubová popri tej úlohe konala v Amerike za 6 mesiacov i prednášky

americkým Slovákom a napísala propagačnú brožúru, aby peňažnými podporami umožnili zbudovanie takej školy na Slovensku. Docielila, že Slovenská Liga v Amerike odhlasovala na ňu jeden milión čs. korún. Škola mala sa sriadiť v Bratislave, pod správou dr. Poubovej ; ale po mnohých poradách a uvažovaniach prešiel návrh riaditeľa Mareša, podopretý vecnými dôvodmi, že Ústav Milana Rastislava Štefánika z mnohých ohľadov úspešnejšie bude účinkovať na vidieku, než vo veľkom meste, a Turčiansky Sv. Martin, sídlo Živeny, bude najpríhodnejší pre školu, ktorá slovenským ženám má sa stať, takrečeno, smerodajnou pri ich, k všeobecnému dobru namerených, vzdelanostných snahách. Americkí Slováci s radosťou dali svoj súhlas k tomu. Tak Živena bola poverená vedením prípravných prác k ústavu, program bol vypracovaný a na základe plánu slovenského architekta, Dušana Jurkoviča, určil sa pozemok, ktorý dalo ústavu do daru mesto Turčiansky Sv. Martin; turčianski urbarialisti sľúbili darovať všetko potrebné stavebné drevo.

Finančná stránka bola dohovorená tak, že k miliónu, odhlasovanému a už i poslanému Slovenskou Ligou americkou, požičia minister Dr. Vavro Šrobár v súhlase so sl. Dr. Alicou Masarykovou z daru Slovákov amerických na kultúrne ciele slovenské – z t. zv. „Šrobárovho fondu“ – 1 milión Kčs. Českoslov. Červ. Krížu bezúročne na 15 rokov na vybudovanie Ústavu Milana Rastislava Štefánika a ďalšieho 1 ½ miliona Kčs. vyžiada si Čs. Červ. Kríž ako štátnu subvenciu na Ústav Štefánikov, ktorý bude penzionátom, podľa terajšieho zákona bytového.

Majiteľmi ústavu budú Československý Červený Kríž a Slovenská Liga americká v pomere investovaných peňazí; náklad na udržiavanie ústavu bude znášať „Živena“. Správu ústavu povedie kuratórium, zostavené zo zástupcov Slovenskej Ligy americkej, Čs. Červ. Kríža v Prahe a Živeny, spolku slovenských žien v Turčianskom Sv. Martine. Ďalej budú v kuratóriu zastúpené korporácie: ministerstvá, župa Turčianska, mesto Turčiansky Sv. Martin, Matica slovenská, prípadne i iné a vedľa toho osobnosti: sl. Dr. Alica Masaryková, dr. V. Šrobár, dir. Fraňo Mareš a prípadne ešte iní.

Kuratórium bude autonómne; bude spravovať finančné a administratívne veci ústavu a bude Slovenskej Lige americkej, Československému Červenému Krížu a Živene predkladať záverečné účty a rozpočty na schválenie.

Toto môžeme povedať o našom, stavať sa majúcom Ústave Milana Rastislava Štefánika pri kladení základného kameňa jeho budovy. Či budú splnené túžby

a nádeje, ktoré do Ústavu vkladáme, ukáže budúcnosť, nám zakladateľom neznáma. Ale našim vnučkám i najďalším pravnučkám odkazujeme, aby nesklamaly naše, k nim sa nesúce dobré očakávania, že s pokolení na pokolenia budú ony svojmu národu v milej našej draho vydobytej československej vlasti tounenarušenou mravnou oporou, ktorá rodinu i národ udržiava v zdravej sile, chrániac citovú teplotu duše, ktorá rodí blaho a pripútava spokojnosť.

Nech prijímú pozdrav od nás, svojich praotcov a pramatiek, ktorí teraz pripravujeme im dar: Ústav Milana Rastislava Štefánika.⁹¹

Po príhovore Igora Dulu predniesli prejavy Dr. Cirps, zo slovenskej divízie ČsČK, starosta mesta Martin Igor Thurzo, Ján Pankuch zo Slovenskej Ligy v Amerike, profesorka Mária Poubová, Marcy Mc Dowell a Jovanka Šiljaková so Srbska.

Dôležitou udalosťou pre Ústav M. R. Štefánika v Turčianskom Sv. Martine bolo vypracovanie štatútu a programu Ústavu, na ktorom sa podieľal ako jednatel' kuratória Ústavu František Mareš. Školy, ktoré budú sídlit' v budove Ústavu, mali mať štatút župných škôl. Tento návrh bol prijatý župným zastupiteľstvom 22. decembra 1922.

Vyučovanie v školách, ktoré mali v sídlit' v Ústave M. R. Štefánika, začalo pred dokončením jeho budovy. 1. októbra 1926 sa začalo vyučovanie v provizórnych priestoroch v Učiteľskom ústave v Štubnianskych Tepliciach. V rámci Ústav M. R. Štefánika pracovali dve školy:

1. Župný ústav na vzdelanie učiteliek gazdinského oboru ženských odborných škôl
2. Župná dvojročná škola pre sociálno zdravotnú pečlivosť.

Zameranie týchto vzdelávacích inštitúcií pod patronátom Živeny a možnosť uplatnenia sa ich absolventiek v projektoch ČsČK znamenalo užšiu spoluprácu týchto dvoch sociálne orientovaných spolkov.

Ako kladenie základného kameňa Ústavu, aj jeho odovzdanie do užívania, sa uskutočnilo v rámci každoročných augustových slávností – 27.– 29. augusta 1926. Hlavným dňom slávností bol 29. august 1926. Spolu s Ústavom bola otvorená nová budova Matice slovenskej. Do Turčianskeho Sv. Martina pri tejto príležitosti zavítalo veľa významných hostí. Medzi najvýznamnejšie patrili prezident ČSR

⁹¹ Slávnosť kladenia základného kameňa k budove Ústavu Milana Rastislava Štefánika. In Živena, 1922, ročník 12, č.8, s.153 – 154.

Tomáš G. Masaryk, Dr. Alica Masaryková a iní. Prezidenta privítal predseda MS biskup Blaha. Po oficiálnom otvorení novej budovy MS sa sprievod pohol k Ústavu M. R. Štefánika. Slávnosť príhovorom otvoril prezident slovenskej krajiny Jozef Országh. Pri tejto príležitosti predniesla v slovenčine prejav aj Dr. Masaryková, v ktorom vyzdvihla funkciu sociálnej práce, ktorá sa vznikom Ústavu M. R. Štefánika dostávala na Slovensku na novú úroveň. Budúcim sociálnym pracovníčkam tiež pripomenula, že „sociálna pečlivosť neznačí dávať dary, neznačí učiť ľud žobrať, práve naopak.“⁹² Na dôvody umiestnenia novootvoreného ústavu na vidieku, konkrétne v Turci, upriamila pozornosť konštatovaním: „Školu postavili sme tu v Turci. Turiec prijali sme preto, že je ďaleko od šumu mestského, že tu boli ľudia, ktorí verili v slovenskú dušu, keď ešte „Slovák nebol človekom“. Preto sme vyvolili Turiec. Tu, myslím, v tísine, slovenské ženy nadobudnú si tých vedomostí, ktorých pre ťažkú, ale radostnú prácu potrebujú.“⁹³ Na koniec prejavu zaželala Dr. Alica Masaryková študentkám Ústavu, aby nestratili vieru pre prácu, na ktorú sa pripravujú.

Slávnostné zhromaždenie zakončila prejavom predsedníčka Živeny Elena Maróthy Šoltéssová, poďakovala sa všetkým, ktorí sa podieľali na uskutočnení tohto dlhodobého zámeru Živeny.

V rámci Ústavu M. R. Štefánika, pôsobila Zdravotno - sociálna škola, ktorej hlavnou náplňou bolo vychovávať sociálne pracovníčky pre detské jasle, útulky,... V rámci tohto vzdelávania bola pre študentky zavedená prax v týchto inštitúciách. Spočiatku nebol problém s praktickou stránkou výučby, v meste sa nachádzali inštitúcie tohto zamerania, kde mohla byť vykonávaná prax. Situácia sa zmenila so zatvorením niektorých týchto inštitúcií, čo primälo kompetentých uvažovať o postavení vlastného praktického centra pre študentky zmienenej školy.

V roku 1927 padol návrh na vybudovanie sociálno - zdravotného domu, ktorý by poskytoval zdravotnú a sociálnu starostlivosť a fungoval ako stredisko praktického výcviku študentiek sociálno - zdravotnej školy Ústavu M. R. Štefánika.

Na stavbu domu dostala Živena financie pod podmienkou, že účel stavby zostane rovnaký, určený na sociálnu starostlivosť. Základný kameň bol položený v roku 1930, pri oslavách 80. narodenín T. G. Masaryka. Na stavbe participovali

⁹² VOTRUBOVÁ, ref.42, s.155.

⁹³ VOTRUBOVÁ, ref.42, s.156.

mesto Turčiansky Sv. Martin, Slovenská krajina, jednotlivé odbory Živeny. Architektonického spracovania sa ujal architekt Ján Pacl. Stavba sa začala 12. augusta 1930 a ukončená bola o dva roky neskôr v auguste 1932. Na podnet prezidenta Slovenskej krajiny Jozefa Országha dostal dom pomenovanie po Dr. Alici Masarykovej.

V Dome Alice Masarykovej bola umiestnená „dvojtriedna materská škola, jasle, čítárňa pre žiactvo, kúpele pre školskú mládež, stravovacia akcia pre mládež, útulok denný pre mládež prespoľnú, prechodný nočný útulok pre mládež a úradná miestnosť pre spolok Živenu.“ V prípade potreby sa v priestoroch domu zriaďovali „lekárska preliadka pre školskú mládež, poradňa pre matky a kojencov...“.⁹⁴

Otvorením Ústavu M. R. Štefánika a Domu Alice Masarykovej sa naplno realizovalo poslanie, ktoré si Živena stanovila na začiatku činnosti v roku 1869, a ktoré napriek mnohým problémom neustále presadzovala.

⁹⁴ VOTRUBOVÁ, ref. 42, s.158.

3. Muzeálna slovenská spoločnosť

Po zatvorení Matice slovenskej v roku 1875 a zabavení jej zbierok sa na Slovensku výrazne prejavila neexistencia slovenského múzea. Tento „nedostatok“ sa ukázal v roku 1887, keď Živena usporiadala Výstavku výšiviek, ktorá dostala „...národno buditeľský charakter a stala sa ostrým protestom proti presadzovanej fiktívnej jednote uhorského národa.“⁹⁵ Podnietila podujatia, ktoré inšpirovala a v nej musíme hľadať korene iniciatívy postaviť Národný dom, ktorý mal ambíciu vybudovať aj múzeum. Milan Rybecký v knihe *Muzeálna slovenská spoločnosť* a jej miesto v národnej kultúre tvrdí, že „zrušením gymnázii a Matice zanikli jediné ohniská nielen národno-uedomovacej, kultúrno – výchovnej a vzdelávacej činnosti ale aj organizačná základňa pre rozvoj slovenskej národnej vedy.“⁹⁶

Po zatvorení Matice slovenskej sa zbierková činnosť sústredila do súkromných rúk, ale situácia bez existencie slovenskej muzeálnej inštitúcie bola pre budúcnosť neudržateľná. Bolo len otázkou času, kedy padne návrh na založenie spoločnosti, ktorá by podporovala slovenskú vedu. Okrem zbierkovej činnosti chýbala na Slovensku spoločnosť, ktorá by sa venovala vedeckej činnosti. Na tento nedostatok upozornil zaniatený zberateľ a zástanca vytvorenia vedeckej spoločnosti Andrej Kmeť. V roku 1892 zverejnil stanovky Slovenského vedeckého spolku, ktorý mal suplovať neexistujúcu slovenskú akadémiu vied. O pomenovanie a pracovnú náplň spolku sa viedli diskusie, až sa nakoniec v roku 1893 ustálil na pomenovaní *Muzeálna slovenská spoločnosť*. Tento rok je považovaný za dátum jej vzniku napriek skutočnosti, že v podmienkach ostrej maďarizácie a faktu, že išlo o slovenský spolok trvalo schvaľovanie Stanov dva roky, čo posunulo zvolanie prvého valného zhromaždenia *Muzeálnej slovenskej spoločnosti* na 22. augusta 1895. Toto zhromaždenie určilo smerovanie spoločnosti. Delegáti na ňom zvolili 30 - členný výbor, na čele ktorého stál predseda Andrej Kmeť, spolu s „podpredsedmi Jánom Petrikovichom a Romualdom Zaymusom, tajomníkom Andrejom Sokolíkom a pokladníkom Andrejom Halašom.“⁹⁷

Jednou z hlavných úloh *Muzeálnej slovenskej spoločnosti* (ďalej len MSS) bolo zastrešiť rozvíjajúcu sa slovenskú vedu, ktorá sa najmä vplyvom politiky

⁹⁵ RYBECKÝ, ref.10, s.44.

⁹⁶ RYBECKÝ, ref.10,s.31.

⁹⁷ MLYNARČÍK, ref.2, s.256.

uhorských vládnych vrstiev a nepochopením snáh nemaďarských národov rozvíjala v porovnaní so zahraničím veľmi pomaly. Z týchto dôvodov „jej vznik znamenal v tých časoch priekopnícky čin na poli organizácie slovenskej národnej vedy...Založením MSS sa položili základy pre vznik nášho Národného múzea, vybudovanie ktorého bolo takisto jedným z Kmeťových cieľov.“⁹⁸

Medzníkom činnosti MSS sa stalo postavenie budovy, ktorej základný kameň slávnostne položili v auguste 1906. Text zakladajúcej listiny, ktorý skoncipoval Svetozár Hurban Vajanský podrobne informuje o stavbe prvej budovy Slovenského národného múzea, ale aj o vzniku samotnej Muzeálnej spoločnosti:

„Uholný kameň tento, položený dňa 8. augusta roku jedentisícdeväťstošiesteho pod budovu venovanú slovenskej vzdelanosti, nech chráni všemohúca ruka Hospodina:

Muzeálna slovenská spoločnosť založená bola dňa 24. apríla 1893 a vtiahla pohostinno do spoluvlastníckeho Domu, stojaceho na druhom rohu tejto ulice. Keď zbierky jej rozmohli sa, Spoločnosť uzavrela vo svojom dňa 9. augusta 1905 vydržiavanom zhromaždení vystaviť svoju vlastnú budovu. Stalo sa to pod predsedníctvom Andreja Kmeťa, podpredsedníkmi boli: dr.Ján Petrikovich a František Richard Osvald, tajomníkom Andrej Sokolík, pokladníkom Andrej Halaša. Plány zhotovil Milan Harminc, stavbu prevzal Ján Hlavaj. Stavisko stojí na pozemku spoluvlastníckeho Domu, útraty stavebné dáva Muzeálna spoločnosť pomocou zbierok, obetí sväto-martinských i prespolných synov a dcér slovenského národa.

Dané v Turčianskom Sv. Martine dňa 8.augusta 1906.“⁹⁹

Na budove, ktorá bola pre Slovákov Národným múzeom, sa v dôsledku národnostnej politiky Budapešti dostalo len označenie Múzeum. Napriek ťažkostiam, s ktorými sa pri činnosti stretávala, venovala spoločnosť cieľenú pozornosť na rozvoj slovenskej vedy, najmä vlastivedy – národopisu.

V roku 1896 zriadila spoločnosť štyri vedecké odbory - Zemepisný a prírodopisný odbor, Odbor praveku a starožitníctva, Národopisný odbor a Remeselný,obchodný a priemyselný odbor. V tom istom roku začal vychádzať Sborník a o dva roky neskôr (1898) Časopis Muzeálnej slovenskej spoločnosti, ktorý

⁹⁸ RYBECKÝ, ref.10,s.33.

⁹⁹ ELIÁŠ, Michal. Martiniáda – Martin v slovenských dejinách. Martin: OSVETA, 1986, s.144.

„si dodnes zachoval primát u nás najstaršieho vydávaného vedeckého časopisu.“¹⁰⁰ Významnú úlohu v činnosti MSS mala knižnica, ktorá mala byť pomocníkom vedeckej práce. Mala plniť úlohu národnej knižnice, ktorá v slovenských podmienkach absentovala. Túto funkciu jej pripisoval Andrej Kmeť aj Jozef Škultéty. Prvým veľkým prírastkom do knižnice MSS bol v roku „1896 depozit kníh Bibliotéky Národného Domu. Rozvinula veľkú akciu na získavanie kníh a rukopisov. Pokúšala sa viackrát – hoci – márne získať múzejné a knižné zbierky po zatvorenej Matici slovenskej i jej budovu.“¹⁰¹ MSS a v jej rámci knižnici venovali svoje zbierky mnohí slovenskí literáti a dejatelia, čo malo za následok nárast knižných i rukopisných fondov. Nárast týchto fondov si vynútil postavenie novej budovy. Jozef Škultéty sa v liste Jurovi Janoškovi vyjadril o dôležitosti knižnice a archívu slovami: „Pre nás vyžaduje sa postaviť do nášho Múzea človeka, ktorý by vedel i chcel pracovať v knižnici a archíve. To je národný záujem. Z toho mohla by mať prospech národná vec slovenská. Túto našu knižnicu s archívom ja považujem za najväčší, najdrahocenejší verejný majetok slovenský...“¹⁰²

Napriek prekážkam, ktoré sa stavali do cesty rozvoju slovenského múzejníctva, bolo postavenie budovy sprevádzané početným nárastom jeho exponátov a aj nárastom členov MSS

Vznik a činnosť MSS, v prvých rokoch existencie je nerozlučne spojená s menom Andreja Kmeťa. Bol výraznou osobnosťou slovenskej zberateľskej činnosti, a po roku 1893 predseda MSS. Snažil sa zapojiť vedu do boja za národné práva a pomocou nej dokázať faktickú existenciu slovenského národa. Snažila sa, „...dať jej úlohu činiteľa, ktorý by v sebe reprezentoval túžby národa, vydobyl mu uznanie a rešpekt pri získavaní jeho oprávnených požiadaviek vo vlasti, sympatie a úctu mimo nej.“¹⁰³ Tento postoj, ktorý sa u Andreja Kmeťa vyprofiloval už počas matičných rokov sa v neskoršom období utvrdil, čo viedlo k snahe „združiť rozdrobené sily národných vedomcov v Slovenskom vedeckom spolku,“¹⁰⁴ ktorý v plnej miere nahradila MSS.

¹⁰⁰ RYBECKÝ, ref.10,s.32.

¹⁰¹ MLYNARČÍK, ref.2,s.258.

¹⁰² MLYNARČÍK, ref.2,s.258.

¹⁰³ RYBECKÝ, ref.10,s.33.

¹⁰⁴ RYBECKÝ, ref.10,s. 33.

V roku 1908, Andrej Kmeť zomrel a novým predsedom MSS sa stal Štefan Mišík, prvým podpredsedom Jozef Škultéty, druhým podpredsedom František Richard Osvald a tajomníkom Václav Vraný.

Rovnako ako veľa iných druhov spoločenskej činnosti, aj vedecká práca, ktorou predovšetkým sa MSS zaoberala utrpela počas 1. svetovej vojny. Činnosť stagnovala a zápasila s prekážkami, ktoré so sebou prináša vojnové nasadenie. So zmenami, ktoré sa diali v krajine, sa menila aj MSS. „Zomierali zakladateľské osobnosti – A. Sokolík, A. Halaša a J. Petrikovich. Zastavili aj vydávanie Sborníka a Časopisu.“¹⁰⁵ Napriek týmto podmienkam, ktoré priniesla Prvá svetová vojna a výmene generácii v MSS nebolo potrebné ju zakladať znovu a po vzniku prvej ČSR mohla v zmenených podmienkach pracovať ďalej a rozšíriť svoju činnosť.

3.1 Časopis Muzeálnej slovenskej spoločnosti

Časopis Muzeálnej slovenskej spoločnosti (ďalej len MSS) začal vychádzať v roku 1898 a bol najstarším a dlho jediným slovenským vedeckým časopisom. Prvý ročník časopisu MSS vyšiel s dátumom 15. februára 1898 v Turčianskom Sv. Martine. Úlohu časopisu predostrela jeho redakcia v článku „Náš úkol“ – „.... povolaním tohto nášho časopisu je: Museálnu slov. spoločnosť v jej snahách svojim spôsobom napomáhať... Časopis povolaný bude otvárať Museálnej slov. spoločnosti prístup do mesta i do dediny a do najvzdialenejších krajov a chalúp, aby ohnisku kultúrnemu hľadal priateľov a ochotných pestovateľov v znati, a snáh Mus. Slov. spoločnosti činil pochopiteľnou i obyvateľovi najskrytejšieho zátiašia kraja slovenského.“¹⁰⁶

Časopis vychádzal 6x ročne, vo februári, apríli, júni, auguste, októbri a decembri. Pre členov MSS bol časopis zadarmo a pre nečlenov za poplatok.

Od vzniku Časopisu MSS, v roku 1898 do roku 1938 vyšlo 28 ročníkov, z čoho ročníky 26 z rokov 1934/1935 a 27 z rokov 1936/1937 vyšli ako dvojročníky. Redakciu časopisu viedol desať rokov od roku 1898 do 1908 Andrej Sokolík. V roku 1908 bol redakciou poverený podpredseda MSS Jozef Škultéty. V roku 1909 prevzal redakciu časopisu Václav Vraný, ktorý v tejto funkcii zotrval až do roku

¹⁰⁵ MLYNARČÍK, ref.2,s.257.

¹⁰⁶ Náš úkol. In Časopis Muzeálnej slovenskej spoločnosti, 1898. ročník 1, č. 1, s. 1.

1914. V rokoch 1915 až 1920 Časopis MSS nevychádzal. Krátko vychádzal v roku 1921, no v rokoch 1922 – 1926 bolo jeho vydávanie znovu zastavené. V roku 1927 vyšiel 27. ročník Časopisu MSS, pod redakciou predsedu MSS Karola Antona Medveckého a správcu Slovenského národného múzea Jána Geryka. V tomto zložení redakcie vychádzal Časopis až do dvojročníka 1936/1937. V roku 1938 prevzal redakciu len Ján Geryk.

Časopis MSS na svojich stránkach prezentoval činnosť spoločnosti, ktorá bola široká. Články boli zamerané na pozorovanie búrok, cechy, kvetenu na Slovensku, starožitnosti, aj správy z valných zhromaždení a na zápisnice zo zasadaní. Časopis mal jednotiacu funkciu smerom ku členom MSS. Prostredníctvom neho členovia komunikovali s vedením spoločnosti a dozvedali sa o aktivitách, ktoré spoločnosť vyvíjala. Uverejňoval zoznamy úmrtí členov spoločnosti. Popri časopise vychádzal Sborník MSS, ktorý na svojich stránkach prezentoval články a štúdie zamerané na rozvoj slovenskej vedy - zemepisné, etnografické, prírodovedné, historické,... . Časopis MSS vychádzal bez ilustrácií, najmä prvé ročníky a v malom formáte. Ostatné ročníky obsahovali fotografický materiál alebo nákresy, ktoré boli podporou pre text jednotlivých článkov.

Do roku 1914 bolo silnou stránkou časopisu zameranie na etnografické a národopisné články. Silné zastúpenie mali články o poverách, krojoch, povestiach, riekankach,... Články z iných vedných oblastí sa do roku 1914 objavovali skromnejšie. Zámerom časopisu a kladením dôrazu na etnografickú pestrosť Slovákov prispieval časopis k posilneniu národného povedomia v časoch silnejúcej maďarizácie. Po vzniku prvej ČSR ostalo naďalej silné zameranie na etnografiu, do popredia záujmu sa už dostávala aj archeológia, biológia, botanika, história, geografia a iné...

Časopis MSS v prvom období činnosti pôsobil ako jednotiaci činiteľ v rámci MSS, keď vo svojom strede koncentroval osobnosti ako Andrej Kmeť, Ján Petrikovich, Karol Anton Medvecký, Štefan Mišík a ďalší. Práve v tomto období bol v Časopise kladený veľký dôraz na pozdvihnutie a vedecké potvrdenie existencie Slovákov ako samostatného národa s vlastnými etnickými a kultúrnymi tradíciami. Druhé obdobie fungovania časopisu od roku 1927 sa vyznačuje zvýšenou odbornosťou článkov, čo bol vplyv narastajúcej vzdelanostnej a odbornej úrovne

prispievateľov. Témy, ktorými sa zaoberali boli rozmanitejšie ako v predchádzajúcom období a vedecká hodnota Časopisu MSS postupne rástla.

3.1.1 Muzeálna slovenská spoločnosť v prvej Československej republike

Koniec Prvej svetovej vojny a vznik prvej ČSR znamenal uvoľnenie nahromadeného napätia v spoločnosti, aj zlepšenie podmienok pre rozvoj spolkovej činnosti. Tá v nových podmienkach musela pozmeniť svoje zameranie, ale v jej rozvoji už nestáli prekážky, ktoré by kládla ústredná vláda. MSS od svojho založenia v roku 1893 pracovala nepretržite, nebolo potrebné ju po vzniku Československa znovu zakladať. V histórii spoločnosti po vzniku 1. ČSR začala nová etapa.

19. februára 1919 požiadal Výbor MSS Ministerstvo školstva o zaradenie múzea do krajinskej správy, čím si malo múzeum zabezpečiť príspevky zo štátneho rozpočtu. Ešte v ten istý deň prezident Masaryk reagoval na túto požiadavku slovami: „Čo sa týka bližších žiadostí, tým bude vyhovené v plnej miere. Školy, aké si žiadate, dostanete a povýšit' i podporit' Múzeum väčšou, ba hodne veľkou sumou, bude vláde milou povinnosťou. O všetkom čo som povedal, Vás ešte raz ubezpečujem.“¹⁰⁷

Napriek sľubu, ktorý dal MSS prezident Masaryk a Minister školstva a národnej osvety Habrman zoštátnenie múzea neprebiehala uspokojivo. V apríli 1919 prišiel MSS list od Ministra s plnou mocou pre správu Slovenska v ktorom oznamuje: „Ministerstvo, ač plne uznáva vysokú úroveň Vašeho ústavu, Muzeálne slovenskej spoločnosti nemuže ešte vyříditi žádost o postatneni...“¹⁰⁸ Podpora 10 000 korún pre martinské múzeum bola schválená v decembri 1919 Vládnym komisariátom pre zachovanie umeleckých pamiatok, ktorý patrilo organizačne pod Ministerstvo splnou mocou pre správu Slovenska.

Najvyšším orgánom MSS boli valné zhromaždenia, ktoré sa tradične konávali počas augustových slávností v Turčianskom Sv. Martine. Medzi jednotlivými valnými zhromaždeniami riadil spoločnosť Výbor, ktorý mal na svojom čele predsedu. Prvým predsedom MSS bol katolícky kňaz, botanik, archeológ a etnograf Andrej Kmet'.

¹⁰⁷ RYBECKÝ, ref.10,s.152.

¹⁰⁸ RYBECKÝ, ref. 10,s.152.

Predsedia MSS od jej vzniku do roku 1938

Predseda	Roky	
„Andrej Kmeť	1893 – 1908	botanik, archeológ, etnograf...
Štefan Mišík	1908 – 1919	folklorista, etnograf, historik, publicista...
František Richard Osvald	1919 – 1926	zberateľ, vydavateľ, publicista, prekladateľ
Karol Anton Medvecký	1926 – 1937	politik, etnograf, historik
Jozef Škultéty	1938 -	prozaik, lit. historik a kritik, jazykovedec,...
	1908 – 1938	úradujúci podpredseda MSS ¹⁰⁹

Po smrti Andreja Kmeťa v roku 1908 sa predsedom spoločnosti stal katolícky kňaz, folklorista, etnograf, historik a publicista Štefan Mišík. Narodil sa 1. decembra 1843 v Ondrašovej. Študoval na gymnáziu v Levoči a teológiu v Spišskej Kapitule. Za kňaza bol vysvätený v roku 1868. Kvôli svojmu národnému povedomiu a intenzívnej spolupráci so Slovenskými národnými novinami, sa dostával do sporov s cirkevnou vrchnosťou čo malo negatívny vplyv na jeho farárske umiestnenia. V roku 1874 bol vymenovaný za správcu fary v Hnilci, kde pôsobil až do roku 1919. V roku 1908 sa stal v poradí druhým predsedom MSS. Táto voľba bola prekvapením aj pre samotného Mišíka a okomentoval ju slovami: „ Nevieť vlastne pochopiť, ako som ja nepatrný r. k. kňaz z horskej samoty na rozhraní spišsko – gemerskom bez vynikajúcich zásluh a schopností prišiel dnes k videnému miestu na predsedníckom stolci Museálnej slovenskej spoločnosti.“¹¹⁰ Za jeho pôsobenia zaznamenala MSS nárast zbierkových predmetov, k čomu prispel aj jej predseda osobne. V dôsledku veľkej vzdialenosti fary v Hnilci od Turčianskeho Sv. Martina sa na spolkových zasadniciach zúčastňoval zriedkavo. Po zvolení za predsedu MSS sa chcel utiahnuť do Turčianskeho Sv. Martina, ale tento zámer znemožnila Prvá svetová vojna. Na konci života sa Štefan Mišík dočkal uznania z cirkevných

¹⁰⁹ <http://www.snm-em.sk/mss/predsedoviamss.pdf> [20.6.2010]

¹¹⁰ HALMOVÁ, Mária. Štefan Mišík. In Zborník slovenského národného múzea. Etnografia 34. Martin: Osveta. 1993. s.43.

kruhov, „14.4.1919 bol zvolený za kapitulného vikára...“¹¹¹. Krátko na to 27. júla 1919 zomrel.

V poradí tretím predsedom MSS sa stal katolícky kňaz, zberateľ, vydavateľ, publicista a prekladateľ František Richard Osvald. Narodil sa 3. októbra 1845 v Hodruši. Študoval v Banskej Štiavnici, Trnave a v Ostrihome. Od roku 1908 bol podpredseda MSS a v roku 1919 sa stal predsedom. Jeho zásluhou sa do fondov MSS dostal vysoký počet rukopisov. Zomrel 14. 4. 1926 v Trnave.

Novým predsedom MSS sa v roku 1926 stal katolícky kňaz, politik, etnograf a historik Karol Anton Medvecký. Narodil sa 8. júna 1875 v Dolnej Lehote. Navštevoval gymnázium v Trstenej, Ružomberku a Skalici. Práve v poslednom menovanom meste „sa začal aktivizovať mladý študent Karol Anton Medvecký.“¹¹² Podnikal výlety do Poľska a na Moravu a tu videl hlboké rozdiely medzi oboma časťami monarchie. Národne orientovaný študent Medvecký mal hlboký vzťah k Turčianskemu Sv. Martinu, centru slovenského národného života. Tento vzťah bol pravdepodobne jedným z dôvodov, prečo sa prihlásil do seminára v neďalekej Banskej Bystrici. Táto blízkosť mu umožňovala účastniť sa každoročných augustových slávností v Turčianskom Sv. Martine. Pre národné zmyšľanie a z dôvodu členstva v MSS sa dostal do problémov. „V seminárnych záznamoch sa pri jeho mene objavila charakteristika: „Tvorí okolo seba slovenský krúžok a inak nechce rozprávať ako po slovensky.“¹¹³ V júli 1899 bol vysvätený za kňaza a jeho prvým pôsobisko sa stala Detva. Toto pôsobisko podnietilo jeho záujem o etnografiu a históriu tejto oblasti, čo viedlo k vydaniu monografie o Detve. Vystriedal niekoľko pôsobísk, až nakoniec dostal faru v Bacúrove, kde zotrval až do roku 1914. Spísal životopis Andreja Kmeťa, človeka ktorý v mladom kňazovi vzbudil záujem o etnológiu a folkloristiku. Venoval sa aj zberateľskej činnosti. V roku 1926, sa stal predsedom MSS, do ktorej vstúpil ako študent vo veku 21 rokov. Ako podpredseda SNS sa 30. októbra 1918 stal jedným zo signatárov Deklarácie slovenského národa. V roku 1920 bol preložený na faru do Bojníc, kde zotrval až do smrti 11. decembra 1937.

¹¹¹ HALMOVÁ, ref. 110, s.44.

¹¹² KOVÁČ, ref.11,s.128.

¹¹³ KOVÁČ, ref.11,s.129.

Napriek skutočnosti, že v práci sa zaoberáme obdobím rokov 1918 – 1938, teda prvou ČSR, zaradili sme do tohto obdobia aj piateho predsedu MSS, Jozefa Škultétyho. Na svoj post nastúpil v auguste 1938 a zotrval na ňom až do roku 1944. Do tohto časového rámca sme ho zaradili z dôvodu, že práca, ktorú venoval MSS siahala hlboko pred jeho zvolenie za predsedu.

Jozef Škultéty sa narodil 25. novembra 1853 v gemerskej obci Potok. Študoval v Rimavskej Sobote, Revúcej, Kláštore pod Znievom a v Budapešti históriu a literárne dejiny. Angažoval sa pri zakladaní MSS. „Dňa 24. apríla 1893...Jozef Škultéty vyvolený bol vtedy za riadneho člena výboru,...“¹¹⁴ Redigoval Časopis MSS ako aj Sborník MSS. V roku 1908, po smrti Andreja Kmeťa prevzal spolu s Andrejom Halašom ideové vedenie spoločnosti. „Na 15. valnom shromáždení, dňa 5. augusta 1908...vyvolený bol prvý raz za úradujúceho podpredsedu MSS...“¹¹⁵ Pracoval v Slovenských národných novinách a po smrti Vajanského v roku 1916 ich viedol. Podieľal sa na organizovaní augustových slávností, ktoré sa každoročne konali v Turčianskom Sv. Martine. V období po smrti Andreja Kmeťa sa ukázal Škultétyho organizačný talent, ktorý znovu preukázal v poprevratových rokoch. Po vzniku prvej ČSR sa stal správcom obnovenej Matice slovenskej, ale aj naďalej pôsobil ako úradujúci podpredseda MSS.

V roku 1921 sa stal profesorom na Univerzite Komenského v Bratislave. V tom istom roku dostal čestný doktorát na Karlovej univerzite v Prahe. Jozef Škultéty strávil v aktívnej práci pre MSS celé obdobie prvej ČSR. Toto obdobie svojej činnosti na poli slovenskej vedy a kultúry Jozef Škultéty zavŕšil ako doživotný správca Matice slovenskej a od leta 1938 ako predseda MSS. „Keď 11. decembra 1937 nečakane zomrel predseda MSS Karol. A. Medvecký, jeho úmrtím spoločnosť utrpela vážnu stratu. Vyše 80 - ročný Škultéty, ktorého zvolili na post predsedu spoločnosti, jeho stratu nenahradil.“¹¹⁶Jozef Škultéty zomrel 19. januára 1948 a pochovaný je na Národnom cintoríne v Martine.

¹¹⁴ Dr.Jozef Škultéty a Muzeálna slovenská spoločnosť. In Časopis Muzeálnej slovenskej spoločnosti, 1933, ročník 25, č.3-4,s.42.

¹¹⁵ Dr.Jozef Škultéty a Muzeálna slovenská spoločnosť. ref.114,s.42.

¹¹⁶ WINKLER, Tomáš. Jozef Škultéty, svedok čias minulých. Martin: Matica slovenská. 2003,s.83.

3.1. 2 Archív Slovenského národného múzea

15. augusta 1929 schválila MSS smernice pre správu a používanie archívu Slovenského národného múzea (ďalej len SNM) a otvorila jeho archívne fondy bádateľom v odbore slovenských dejín. Organizačnú štruktúru archívu, prevzalo SNM od archívu Národného múzea v Prahe. „Jadrom archívu Slov. nár múzea je teda registratúra a archív MSS, zahrňujúci v sebe v staršej etape archív „Domu“ v Turčianskom Sv. Martine. K nej sa družia deponované archívy rozličných kultúrnych spolkov sväto - martinských (Matice Slov., spolku hasičov, redakcie Nár. novín) a pozostalosti: A Kmeťa, Hurbana a iných predstaviteľov kultúrneho života slovenského...“¹¹⁷ Okrem vyššie uvedených archívnych findov sa v archíve snm nachádzali aj:

Archív Justhovcov

Archív Veličovcov

Révayovská trebstovská registratúra od 16. -19. storočia

Početné zastúpenie v Archíve mali aj cechové archívy z Trenčianskej , Liptovskej a Turčianskej župy. V archíve sa nachádzali súkromné zbierky od Pavla Križka, ktoré obsahovali odpisy z mestského archívu v Kremnici a Jozefa Kohúta z Dolného Kubína, ktoré obsahujú dejiny Oravy.

Početnou súčasťou archívu sú materiály, ktoré sa týkajú dejín obcí, Kláštora pod Znievom, Turč. Sv. Martina, Sklabine, Sučian, Trebstova, Tomčian, Skleného,.. V genealogickom oddelení archívu sa nachádzali archívy zemianskych a šľachtických rodov – Benický, Czemanka, Jesenský, Rakovský, Platty, Révay, Ruttkay, Thurzo,....

Rozsiahla zbierka v archíve SNM patrila korešpondencii, ktorá mala vzťah ku kultúrnym a literárnym dejinám. Jednalo sa o pozostalosť Jána Francisciho, Pavla Dobšinského Gašpara Fejérpataky – Belopotockého, Andreja Halašu, Andreja Hlinku, Jána Kollára, Svetozára Hurbana Vajanského, Karola Kuzmányho a iných významných slovenských dejateľov a spisovateľov.

¹¹⁷ OPOČENSKÁ,M. Archív slovenského národného múzea v Turčianskom Sv. Martine. In Časopis Muzeálnej slovenskej spoločnosti, 1929,ročník 21, č.3,s. 97 – 98.

3. 2 Expozície a zbierky Slovenského národného múzea

Základom zbierok Slovenského národného múzea (ďalej len SNM) sa stali exponáty, ktoré do novozníknutej spoločnosti priniesol ešte jej zakladateľ a prvý predseda Andrej Kmeť. Popri jeho bohatej zbierke, ktorá sa stala základom epozície, prichádzali exponáty z celého územia Slovenska, od náhodných objaviteľov až po dlhoročných zberateľov.

Po vzniku MSS v roku 1893 sa jej predseda Andrej Kmeť naďalej zasadzoval za rozšírenie zbierok múzea. Často na tento účel poskytoval osobné financie, a podnikal výlety do prírody, z ktorých prinášal nové exponáty pre SNM. Počas jeho predsedníctva sa do zbierok múzea dostala zoologická zbierka, slovenské ľudové piesne, ale aj krupinský poklad zo 14. storočia.

V tomto období sa rozšírili knižničné zbierky do ktorých prispeli aj František Vítázoslav Sasinek, Igor Zoch, Holuby, Rizner, a Osvald. Niektorí prispievatelia a darcovia so zoznamu darcov vypadli v roku 1905 zomrel Janko Francisci-Rimavský, 1906 Viliam Paulíny-Tóth.

V roku 1908 pribudlo do zbierok múzea „...2657 predmetov, z toho 132 kúpou a 191 darom a vlastným zberom od jednotlivcov.“¹¹⁸ Do zbierok pribudla knižnica a herbár z pozostalosti Andreja Kmeťa, 500 zväzková knižnica Andreja Budaya. S početným nárastom zbierok stúpol počet návštevníkov múzea. V nasledujúcom období rástol počet exponátov v zbierkach SNM – „...v roku 1909 pribudlo 3590 inv.č., roku 1910 – 2679, roku 1911 – 3660, roku 1912 – 3148 a roku 1913 – 2352 inv. čísel....Dnes možno už len veľmi ťažko zistiť počet zbierok v jednotlivých oddeleniach, ktoré múzeum v týchto rokoch malo. Hoci sa viedla evidencia....nikdy sa nedosiahla ažurita.“¹¹⁹(presnosť)

Pri veľkom množstve exponátov, ktoré sa ročne dostávali do SNM, bolo nevyhnutné ich tematické rozdelenie, ktoré by nielen uľahčilo prácu kustódom týchto zbierok, ale ich sprehládnilo pre návštevníkov SNM. Do SNM posielali prispievatelia exponáty od historických hodín, bodákov, hačkovaných dečiek, až po bizardnosti ako soška z chleba od politického väzňa na Sibíri.

¹¹⁸ RYBECKÝ, ref.10, s.138.

¹¹⁹ RYBECKÝ, ref.10, s.141.

Na získavanie exponátov do zbierok usporadúvala MSS výstavy, ktorých cieľom bolo „...vzbudiť záujem o slovenské ľudové umenie, povzbudiť slovenský ľud vytrvať pri ňom a napokon aby ich pomocou získaly sa rozličné predmety pre Slovenské národné múzeum v Turčianskom Sv. Martine.“¹²⁰ Vysoký počet exponátov získalo SNM na „výstave slovenských žúp“, ktorá sa konala v rámci veľtrhu v Bratislave. Pre SNM bola táto výstava významná tým, že správca múzea Ján Geryk na nej nadobudol a rozšíril nielen svoje kontakty do ostatných krajov Slovenska, ale získal nové vedomosti v národopise, „...najmä však pri získavaní krojov a výšivôk, z ktorých veľká časť bola zakúpená pre naše múzeum.“¹²¹

3.2.1. Národopisný odbor Slovenského národného múzea

Náplňou práce tohto odboru bolo zbierať a uchovávať pre budúce generácie národné bohatstvo. Do jeho záujmu patrilo zbieranie ľudovej slovesnosti - ľudových rozprávok, piesní, básní, riekaniak a porekadiel, ľudového odevu, výšiviek, zvykov a obyčajov, ľudového staviteľstva (drevené domy, kostoly, zvonice, hospodárske staviská – formou modelov), zariadenia izieb, (stoly, posteľe, kachle, kozuby, kolísky), kuchynský riad, hospodárstvo, (nástroje na obrábanie poľa, včelárstvo, ovocinárstvo, chov dobytka, salašníctvo), ľudový priemysel (hrnčiarstvo, kachliarstvo, rukavičkárstvo, košíkárstvo, drotárstvo, farbiarstvo, tkáčstvo), ľudové hudobné nástroje a detské hračky.

Do expozície odboru sa dostávali exponáty pomenované „posmievačky na krstné mená“, ktoré sú uvedené v Časopise Muzeálnej slovenskej spoločnosti, z roku 1927. Okrem nich prichádzali do SNM aj posmievačky na myš, zajaca, psa i na žida, kominára či nevestu. Na ilustráciu, uvádzam posmievačky na mená Martin a Ondrej:

„Išiel Marcin do Malacek
šošovičku mláčiť,
cepy sa mu dolámaly,
nohavice rozvázaly,
musel sa on vrátiť.

¹²⁰ Zprávy. In Časopis Muzeálnej slovenskej spoločnosti. 1927, ročník 19, č 1- 3, s. 62.

¹²¹ Zprávy. ref.120, s.63.

Ondrej-bondrej, bubeník
vyhnal kočku na rebrík.
Kočky sa mu sbehly
a Ondreja zjedly.“¹²²

Veľký záujem v národopisnom odbore vzbudzovali ľudové piesne, ktoré bolo potrebné zachovať a ktorým hrozilo, že sa spolu so svojimi nositeľmi postupne vytratia. Vo vyššie uvedenom časopise MSS je uvedená ľudová pieseň „Byla cesta šlapaná“ z obce Láb, ktorú pre potreby časopisu MSS prespievala Magdaléna Kovárová:

„Byla cesta šlapaná - ze zámku do mlýna.
Do tú cestu šlapával, ten mlynárku miloval.
Šlapával ju Janíček, jeho vraný koníček,
Šlapala ju dokola – jeho zlatá podkova....“¹²³

V článku „Vianočné zvyky a obyčaje“, sa spomína tradičné trávenie vianočných sviatkov v obci Zarietie. Mimo iných sa v ňom uvádzajú vinše a zvyky charakteristické pre toto ročné obdobie.

„Vinšujem vám tyto výročné sviatky,
aby vám Pán Boh dal zdravia a šťastia,
na stádečku rozmnoženia
a na dietkach potešenia;...“¹²⁴

Ako muzejné exponáty boli vysoko cenené ľudové kroje, ktoré boli v jednotlivých krajoch Slovenska veľmi rozmanité. Na tento účel, získanie ľudových krojov bolo SNM múzeum ochotné preplatiť ich cenu. Túto prax zaviedlo najmä z dôvodu, že „...najcennejšie predmety z oboru národopisu nachodia sa väčšinou medzi chudobným ľudom, ktorému každý halierik je vzácny.“¹²⁵

„Národopisná zbierka SNM , bola umiestnená na prvom poschodí SNM (dnes múzeum A. Kmeťa), „ v jednej sieni v zasklených skrinách, so všetkých strán skoro po povalu siahajúcich, uložené sú tesne, jeden pri druhom vzácne

¹²² KRASKO. K monografii Podjavorinska. In Časopis Muzeálnej slovenskej spoločnosti. 1927, ročník 19, č 1- 3, s.13.

¹²³ KOVÁR. Ferd. Národopisné drobničky. In Časopis Muzeálnej slovenskej spoločnosti.1927, ročník 19, č. 1- 3, s.21.

¹²⁴ Vianočné zvyky a obyčaje v Zarietí. In Časopis Muzeálnej slovenskej spoločnosti. 1927, ročník 19, č.4, s. 67.

¹²⁵ Rozmnoženie národopisných zbierok Slovenského národného múzea v Turčianskom Sv. Martine. In Časopis Muzeálnej slovenskej spoločnosti. 1927, ročník 19, č. 4, s.75.

vyrezávané predmety. V dvoch skrinách vo viacerých radoch skvejú sa salašnícke predmety: luptovské, oravské, zvolenské a turčianske črpáky, varešky a fomy na syr. ¹²⁶

Do zbierok národopisného odboru pribudlo formou daru: kompletný ženský a mužský kroj z Čičmian; čiapka, zásterka a súkenná halena z Dubnice; mužská halena z Biskupíc; oplecká, súkenné nohavice a rukávce z Trenčianskej Teplej; ženský kožuch z Turnej a Vyrnej; zemianska mentieka z Veličnej. Mimo krojov a súčastí krojov pribuli tiež do expozície rôzne krčahy, taniere, džbány, kolovrátky, hrable, širáky, čepce, drevené pluhy, sedlo na pletenie rukavíc či valaška. Formou kúpy sa do zbierok dostali šatky, mentieky, vyšívané košele, papuče, nohavice, mužské a ženské kroje, krpce, venčeky, či čepce určené pre nevesty. Do záujmovej sféry tohto odboru patrila aj technológia a prevedenie obytných ale aj poľnohospodárskych objektov. Na uchovanie týchto pracovných postupov a vyobrazení konkrétnych stavieb odporúčala MSS vyhotovení fotografií, malieb, kresieb alebo vyhotovenie presného popisu stavby alebo činnosti. Exponáty národopisného odboru SNM sa stali jadrom expozície, SNM – Etnografického múzea, ktoré dnes sídli v Martine.

¹²⁶ Národopisné zbierky Slovenského národného múzea. 1928, ročník 20, č.1, s.17.

Záver

História mesta Martin je popretkávaná dôkazmi o účasti jeho obyvateľov na spoločenských procesoch, ktoré ovplyvňovali celoslovenské dejiny. Prelomových okamihov bolo v martinských a prostredníctvom neho v slovenských dejinách viac. Medzi jeden z najvýznamnejších patrí Deklarácia slovenského národa z roku 1918, prostredníctvom ktorej sa Slováci prihlásili k prvej ČSR. Do jej vzniku bola spolková činnosť v Turčianskom Sv. Martine, ktorý bol v očiach uhorských úradov považovaný za centrum panslavizmu, pod prísny dohľadom. Spolkovú činnosť, aj keď obmedzenú, podporovali a v mnohých prípadoch budovali osobnosti slovenského národného života 19. storočia ako bol Ambro Pietor, Svetozár Hurban Vajanský, Jozef Škultéty, Elena Maróthy Šoltéssová, Andrej Kmeť a mnohí menej či viacej známi slovenskí vlastenci z celého Slovenska.

Po roku 1918 nastal obrat, ktorý podnietil rozvoj a cielenejšie zameranie spolkovej činnosti. K existujúcim spolkom, ktoré v meste pôsobili, pribudli spolky s celorepublikovou pôsobnosťou – ČsČK, Masarykova liga proti tuberkulóze a mnohé iné. V prípade mnou skúmaných spolkov došlo k prehodnoteniu ich aktivít a to najmä v prípade Živeny, činnosť ktorej vykonávali aj iné spolkové organizácie. Táto diferenciácia činností a ich prerozdelenie dovolila Živenu preniesť svoj potenciál na pedagogickú a sociálnu oblasť. V sociálnej oblasti úzko spolupracovala s ČsČK, ktorého slovenská divízia mala sídlo v Turčianskom Sv. Martine.

V prípade prvého uvedeného spolku Živena, je jeho hlavným prínosom v dejinách mesta Martin, aj v celoslovenskom meradle pozdvihnutie slovenského dievčenského školstva postavením Ústavu M. R. Štefánika a v spolupráci s ČsČK, ktorý prispel na postavenie Sociálno - zdravotného Domu Alice Masarykovej aj sociálnej činnosti a zdravotníctva. Nemalú úlohu zohrávala Živena v rozvoji ženského hnutia a pozdvíhaní sebavevdomia žien na Slovensku.

Zásluhou druhého spracovaného spolku sa v Turčianskom Sv. Martine postavili dve muzeálne budovy, ktorých zbierky poskytli základ pre mnohé dnes existujúce vedné odbory na Slovensku. Zbierky národopisného odboru SNM sa stali základom zbierky SNM – Etnografického múzea, ktoré dodnes sídli v Martine.

Po rokoch obmedzenej spolkovej činnosti počas existencie Rakúsko – Uhorska, nastal vznikom prvej ČSR nebyvalý rozmach spolkovej činnosti. Spolky

upresňovali svoje zameranie a v dôsledku nárastu členov boli často nútené aby menili svoju organizačnú štruktúru.

Spolková činnosť počas Rakúsko – Uhorska suplovala neexistujúce slovenské kultúrne ustanovizne a stala sa garantom udržania kultúrnej identity slovenského národa a jedným zo základných kameňov budovania slovenskej národnej identity v 19. a v prvej polovici 20. storočia.

Cieľ diplomovej práce, ktorý som si stanovila v úvode, som podľa môjho názoru naplnila a pomocou spolkových časopisov poukázala na bohatú kultúrno – sociálnu a vedeckú činnosť Živeny a MSS v Turčianskom Sv. Martine v rokoch 1918 – 1938. Preskúmanú problematiku sa pokúsim publikovať v celoslovenských, resp. regionálnych časopisoch, aby výskum nezostal nevyužitý ale sa dostal do povedomia širšej verejnosti.

Zoznam použitej prameňov a použitej literatúry

Použité pramene a dobová tlač

Štátny Oblastný archív Bytča pobočka Martin, Notársky úrad Martin II., Zápisnica obecného zastupiteľstva 1913 – 1921.

Časopis Živena, 1910 – 1938, ročník 1 – 28.

Časopis Muzeálnej slovenskej spoločnosti, 1898 – 1938, ročník 1 – 28.

Použitá literatúra

ČAPLOVIČ, Dušan et al. Dejiny Slovenska. Bratislava: Academia Electronic Press, 2000.

ĎURICA, Milan. Dejiny Slovenska a Slovákov. Košice: Pressko, 1995.

ELIÁŠ, Michal. Martiniáda – Martin v slovenských dejinách. Martin: OSVETA, 1986.

HRONSKÝ, Marián – PEKNÍK, Miroslav. Martinská deklarácia – cesta slovenskej politiky k vzniku Československa. Bratislava: VEDA, 2008.

HRONSKÝ, Marian . Slovensko pri zrode Československa. Bratislava: Pravda, 1986

KOVÁČ, Dušan et al. Muži deklarácie. Bratislava: VEDA, 2008.

KOVÁČ, Dušan. Dejiny Slovenska. Praha: Nakladatelství lidové noviny, 2007

LIPTÁK, Ľubomír. Slovensko v 20. storočí. Bratislava: Kalligram, 1998.

MLYNARČÍK, Jozef. (zost) Martin – z dejín mesta. Martin: Neografia, 2000.

RYBECKÝ, Milan. Muzeálna slovenská spoločnosť a jej miesto v národnej kultúre. Martin: OSVETA, 1983.

VANOVIČ, Július. Kniha o starom Martine. Bratislava: Tatran, 1990.

VOTRUBOVÁ, Štefana. Živena, jej osudy a práca. Martin: Živena spolok slovenských žien, 1931.

VOTRUBOVÁ, Štefana. Letopis Živeny na desiate výročie osvobodenia. Turčiansky Sv. Martin: Živena, 1928

WINKLER, Tomáš. Jozef Škultéty, svedok čias minulých. Martin: Matica slovenská, 2003.

WINKLER, Tomáš – ELIÁŠ, Michal. Matica slovenská, dejiny a prítomnosť. Martin: Matica slovenská, 2003.

Zborník slovenského národného múzea. Etnografia 34. Martin: OSVETA, 1993.

Internetové zdroje

PredsedoviaMSS.Dostupnéna inernete

<http://www.snm-em.sk/mss/predsedoviamss.pdf> [20.6.2010]